

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ -
MANAGEMENT ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Ειρήνη Πελαγία Κοσμαδάκη
Α.Μ: ΔΕΜΤ1813
Επιβλέπων καθηγητής: Νικόλαος Φίλιππας

Πειραιάς 2022

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, στη «Διοίκηση Επιχειρήσεων – Μάνατζμεντ Τουρισμού» με τίτλο:

«.....ΤΟ ΧΡΗΜΑ ΑΠΟ ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ.....»

έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου»

Υπογραφή Μεταπτυχιακού Φοιτητή Ονοματεπώνυμο

..... ΕΙΡΗΝΗ-ΠΕΛΑΓΙΑ ΚΟΣΜΑΔΑΚΗ
19/11/2022

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα Καθηγητή μου κύριο Νικόλαο Φίλιππα για την συνεργασία, την αρωγή και τη πολύτιμη καθοδήγησή του καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας. Επίσης την οικογένειά μου για την συμπαράσταση και τη στήριξή τους κατά τη διάρκεια των σπουδών μου. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος την καθηγήτρια Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών στο Β 'Αρσάκειο Λύκειο Ψυχικού την κυρία Χατζηαγγελάκη Δήμητρα για την καθοριστική βοήθειά της στην διαδικασία προώθησης και διανομής των ερωτηματολογίων, σε παιδιά του δημοτικού που φοιτούν σε σχολεία του Βόρειου και Κεντρικού Τομέα Αθηνών.

Περίληψη

Στην παρούσα εργασία εξετάζεται ο τρόπος που αντιμετωπίζουν τα παιδιά την έννοια του χρήματος και την αξία του αλλά και της αποταμίευσης. Επιπλέον, πως αντιλαμβάνονται το ψηφιακό χρήμα το οποίο τη σημερινή εποχή έχει ήδη εδραιωθεί στην καθημερινότητα των ανθρώπων.

Πιο συγκεκριμένα, θα αναλυθεί το πως σχετίζεται η ανάπτυξη των παιδιών με το χρήμα, νοητικά και ψυχικά, ποιοι είναι οι παράγοντες που επηρεάζουν τη χρηματοοικονομική τους συμπεριφορά, τι ακριβώς θεωρείται ψηφιακό χρήμα και πως το αντιλαμβάνονται τα παιδιά, αλλά και ποια είναι η σχέση τους με την τεχνολογία.

Η προσέγγιση του συγκεκριμένου θέματος έγινε μέσω ποικίλων βιβλιογραφικών αναφορών και διαδικτυακών άρθρων, καθώς και μέσω διαμοιρασμού ενός ερωτηματολογίου που φτιάχτηκε για την εξυπηρέτηση των παραπάνω σκοπών. Να σημειωθεί πως στον τομέα που συνδέεται η ψυχολογία των παιδιών με την οικονομία τα στοιχεία ήταν περιορισμένα, για αυτό και το ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε ήταν ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

Επιπλέον, κρίνεται πως η συμβολή της παρούσας εργασίας εστιάζει στον τομέα της συμπεριφορικής χρηματοοικονομικής όσον αφορά τα παιδιά. Στόχος της έρευνας που έγινε ήταν να καταγραφθούν τα ψυχολογικά σφάλματα που κάνουν, τα οποία μπορούν να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους, ιδιαίτερα στον οικονομικό τομέα. Για να γίνει η έρευνα αυτή συντάχθηκε ένα ερωτηματολόγιο και διαμοιράστηκε σε 60 παιδιά ηλικίας 5-11 ετών, τους μήνες του Ιουνίου-Αυγούστου του 2021. Ο διαμοιρασμός έγινε στην πόλη της Αθήνας, ενώ λόγω της πανδημίας COVID-19 υπήρξαν δυσκολίες ως προς την ποσότητα των απαντήσεων και του τρόπου που δόθηκαν στα παιδιά, καθώς έγινε αποκλειστικά σε ηλεκτρονική μορφή. Τέλος, επισημαίνεται πως η χρήση του ερωτηματολογίου και από άλλους ερευνητές στο μέλλον μπορεί να συμβάλλει και σε περαιτέρω έρευνα για τη χρηματοοικονομική συμπεριφορά των παιδιών.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	2
Περίληψη	3
Περιεχόμενα γραφημάτων	6
Περιεχόμενα πινάκων	7
Κεφάλαιο 1 ^ο : Το χρήμα και τα παιδιά	8
Ορισμός και λειτουργίες του χρήματος	8
Η αξία του χρήματος.....	9
Έννοιες σχετικές με το χρήμα.....	10
Ιστορική αναδρομή του χρήματος	11
Η συμπεριφορική χρηματοοικονομική	13
Συσχέτιση κοινωνικοοικονομικών και δημογραφικών μεταβλητών με την χρηματοοικονομική παιδεία.....	13
Η ανάπτυξη των παιδιών και η σχέση τους με το χρήμα.....	14
Παράγοντες που επηρεάζουν την χρηματοοικονομική συμπεριφορά των παιδιών	16
Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στα παιδιά και τα οφέλη της.....	17
Χρηματοοικονομική παιδεία και οικονομική κρίση.....	19
Κεφάλαιο 2 ^ο : Digital money – ο τρόπος που τα παιδιά τα αντιλαμβάνονται	20
Έννοια και λειτουργίες του Digital money	20
Κρυπτονομίσματα	21
Πλαστικό χρήμα.....	22
Η ψυχολογία των παιδιών για τα χρήματα	24
Παιδιά και τεχνολογία	26
Μύηση των παιδιών στο ψηφιακό χρήμα	29
Κεφάλαιο 3 ^ο : Ερευνητική μεθοδολογία	33
Μεθοδολογία της έρευνας	33
Δείγμα της έρευνας.....	33
Τελικός σχεδιασμός του ερωτηματολογίου	34
Περιορισμοί της έρευνας	35
Κεφάλαιο 4 ^ο : Αποτελέσματα έρευνας	36
Διαγραμματική απεικόνιση αποτελεσμάτων	36
Συσχέτιση ερωτήσεων	51
Κεφάλαιο 5 ^ο : Συμπεράσματα.....	56
Βιβλιογραφία	57
Ελληνική.....	58

Ξένη	58
Ηλεκτρονικές πηγές	59
Παράρτημα ερωτηματολογίου	61

Περιεχόμενα γραφημάτων

Γράφημα 1: Τρόποι διαχείρισης ψηφιακών μέσων στα παιδιά από τους γονείς.....	30
Γράφημα 2: Φύλο.....	37
Γράφημα 3: Αποταμίευση χρημάτων	38
Γράφημα 4: Χώρος αποταμίευσης χρημάτων.....	38
Γράφημα 5: Πράγματα που θα έκαναν τα παιδιά αν είχαν πολλά χρήματα	39
Γράφημα 6: Αξιοποίηση χρημάτων	40
Γράφημα 7: Συνετή χρήση των χρημάτων.....	41
Γράφημα 8: Χρόνος αναμονής για μια σοκολάτα	41
Γράφημα 9: Χάσιμο αγαπημένου παιχνιδιού.....	42
Γράφημα 10: Καταστροφή αγαπημένου παιχνιδιού	43
Γράφημα 11: Επιθυμία διαμοιρασμού παιχνιδιών.....	44
Γράφημα 12: Οικονομικές δυσκολίες στην οικογένεια	45
Γράφημα 13: Βοήθεια σε δουλειές του σπιτιού.....	46
Γράφημα 14: Τρόποι για να βγάλουν χρήματα τα παιδιά.....	47
Γράφημα 15: ΑΤΜ και δωρεάν χρήματα	47
Γράφημα 16: Τρόπος εξαγωγής χρημάτων από ΑΤΜ.....	48
Γράφημα 17: Χρήση χρεωστικής/πιστωτικής κάρτας	48
Γράφημα 18: Χρήση διαδικτύου.....	49
Γράφημα 19: Συχνότητα χρήσης του διαδικτύου	49
Γράφημα 20: Ηλικία έναρξης χρήσης διαδικτύου	50
Γράφημα 21: Λόγοι χρήσης διαδικτύου	50
Γράφημα 22: Συσκευή που χρησιμοποιείται συχνότερα	51

Περιεχόμενα πινάκων

Πίνακας 1: Συσχέτιση Αποταμίευση*Σοκολάτα	52
Πίνακας 2: Συσχέτιση πολλά χρήματα*επιθυμία αγοράς.....	53
Πίνακας 3: Συσχέτιση ΑΤΜ*χρήση χρεωστικής/πιστωτικής	54
Πίνακας 4: Συσχέτιση χώρου αποταμίευσης*χρήση διαδικτύου	55

Κεφάλαιο 1^ο: Το χρήμα και τα παιδιά

Ορισμός και λειτουργίες του χρήματος

Από τα αρχαία χρόνια το χρήμα είχε σημαντικό ρόλο στην καθημερινότητα των ανθρώπων και φυσικά αυτό συνεχίζεται μέχρι και τα σημερινά χρόνια. Ένας λόγος για τον οποίο έχει μπορέσει να διατηρήσει τη σημασία του είναι η σύνδεσή του με την κοινωνική τάξη, αλλά και με τις παροχές που μπορεί να έχει ο καθένας στην καθημερινή του ζωή. Τα ίδια τα χρήματα έχουν λειτουργήσει ως ένα από τα πιο σημαντικά κίνητρα για πολλούς ανθρώπους, καθώς διαρκώς καταβάλλουν προσπάθεια για να τα αποκτήσουν, τόσο για να καλύψουν βασικές ανάγκες όσο και για να καλύψουν ατομικές επιθυμίες (McConnell, 2016).

Από μόνο του όμως το χρήμα δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία καθώς για να μπορέσει να αξιοποιηθεί πρέπει το άτομο να το δαπανήσει, να το αποχωριστεί, να το χρησιμοποιήσει ως μέσο για την απόκτηση κάποιου αγαθού ή κάποιας υπηρεσίας. Φυσικά, θα πρέπει και να ξέρει να το διαχειριστεί σωστά. Πάνω στα χρήματα έχει στηριχθεί ολόκληρος ο κόσμος, όχι μόνο η καθημερινή ανθρώπινη ευημερία αλλά και ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Σημαντικό κομμάτι τους αποτελούν οι λειτουργίες τους. Είναι εμφανές πως οι λειτουργίες του χρήματος είναι πρωτίστως ότι χρησιμεύει ως μέσο συναλλαγών αλλά και για την πώληση προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται και προσφέρονται (McConnell, 2016).

Σε αυτό έχει συμβάλει και το ότι είναι ένα αποδεκτό μέσο πληρωμής από όλους και σε όλες τις κοινωνίες. Χρησιμοποιώντας το χρήμα με αυτό τον τρόπο, μια κοινωνία μπορεί να αντιμετωπίσει προβλήματα οικονομικής φύσεως προβαίνοντας σε ανταλλαγή αγαθών έναντι χρήματος, αλλά και αξιοποιώντας πλεονεκτήματα που προέρχονται από την γεωγραφική και την ανθρώπινη εξειδίκευση που έχει. Η δεύτερη εξίσου σημαντική λειτουργία είναι ότι λειτουργεί σαν μονάδα μέτρησης αξίας. Με τον τρόπο αυτό υπάρχει η δυνατότητα προσδιορισμού της που έχει κάθε αγαθό σε χρήματα, αντί να υπάρχουν αντιστοιχίες για ένα σύνολο προϊόντων που μπορεί να χρειάζεται ο κάτοχος του εκάστοτε αγαθού. Έτσι, οι άνθρωποι έχουν μπορέσει να αποθηκεύσουν με αυτό τον τρόπο μια συγκεκριμένη αξία την οποία και κατέχουν κάθε φορά που διαθέτουν το αντίστοιχο και συγκεκριμένο χρηματικό ποσό. Με τον τρόπο αυτό όμως η κοινωνία έχει κι ένα ακόμη πλεονέκτημα, το οποίο είναι η μεταφορά της συγκεκριμένη χρηματικής αξίας στο μέλλον. Η αποταμίευση χρημάτων εξάλλου είναι ένας από τους πιο ακίνδυνους τρόπους αποθήκευσής της, αρκεί να μην είναι για εξαιρετικά μεγάλο χρονικό διάστημα και να μην έχει αλλάξει η νομισματική μονάδα που χρησιμοποιεί η χώρα. Επί του χρήματος, ένα ακόμη σημαντικό χαρακτηριστικό που υπάρχει είναι η ρευστότητά του, χάρη στην οποία μπορεί ο κάτοχος ενός αγαθού να το προσφέρει σε έναν τρίτο και να λάβει το χρηματικό αντίτιμο που εκείνος

επιθυμεί. Από οικονομικής απόψεως ένα αγαθό που μπορεί σε σύντομο χρονικό διάστημα να ρευστοποιηθεί θεωρείται πως έχει υψηλό δείκτη ρευστότητας, κάτι που οι επιχειρήσεις υπολογίζουν χρησιμοποιώντας μια ολόκληρη κατηγορία αριθμοδεικτών (Βασιλείου και Ηρειώτης, 2015).

Εξίσου σημαντικές είναι οι ιδιότητες του χρήματος. Αρχικά, η αποδοχή του από την κοινωνία, μιας και όλοι το χρησιμοποιούν με τον ίδιο τρόπο. Έπειτα η ανθεκτικότητά του στην πάροδο του χρόνου, αφού η αξία του δεν πηγάζει από την εσωτερική του αξία αλλά από αυτό που αντιπροσωπεύει. Επίσης, η διαιρετότητά του. Είναι απαραίτητο να διαιρείται σε μικρότερες μονάδες όπου η κάθε μία οφείλει να διατηρεί το μερίδιό της από την αρχική αξία του χρήματος. Τέλος, μια ακόμα σημαντική ιδιότητα είναι η ομοιογένεια, που δεν αναφέρεται στο σχήμα ή τη μορφή του, αλλά στην αξία του.

Η αξία του χρήματος

Το χρήμα σαν αγαθό έχει δημιουργηθεί από χαρτί, μελάνι και κάποια άλλα υλικά όπου η αξία του καθενός δε θεωρείται κάτι ιδιαίτερο παρά μόνο όταν αποκτάται σε μεγάλες ποσότητες. Όμως όταν συνδυάζονται δημιουργούν ένα από τα σημαντικότερα αγαθά στον πλανήτη, για το οποίο κατά καιρούς έχουν γίνει διάφορες διαμάχες, ακόμη και πόλεμοι σε μερικές περιπτώσεις. Σχετικά με το χρήμα, αυτό που έχει σημασία είναι οι λόγοι για τους οποίους έχει κατορθώσει κάτι που αποτελείται από τόσο ευτελή υλικά να κερδίσει μια τόσο σημαντική θέση, αλλά και να διατηρήσει την αξία του αμείωτη όλους αυτούς τους αιώνες (Krugman et al., 2016).

Οι λόγοι για τους οποίους γίνεται αυτό είναι ουσιαστικά τρεις. Ο πρώτος είναι η αποδοχή του από όλους μιας και χρησιμοποιείται ως μέσο συναλλαγών και απόκτησης ποικίλων αγαθών. Ο δεύτερος λόγος είναι πως έχει οριστεί από όλα τα κράτη ως νόμιμο χρήμα, η σημασία του οποίου όμως είναι μικρότερη σε σχέση με το ότι οι ίδιες οι κοινωνίες το θεωρούν ως νόμιμο, όποια μορφή κι αν έχει. Αυτό δείχνει πως οι μορφές του κατά βάση ορίζονται από τους ίδιους τους πολίτες και από το αν γίνονται αποδεκτές από εκείνους. Το χρήμα όμως ποτέ δε θεωρείται πως είναι αρκετό για να ικανοποιήσει τις επιθυμίες όλων των καταναλωτών κι αυτός είναι ο τρίτος λόγος για τον οποίο έχει κατορθώσει να διατηρήσει την αξία του. Η σχετική ανεπάρκειά του είναι αυτή που του προσφέρει τη δύναμη που απολαμβάνει πλέον, ακόμη και στον 21^ο αιώνα (Krugman et al., 2016).

Σημαντικό είναι επίσης να τονιστεί και η διαχρονική αξία του χρήματος. Αρχικά να διευκρινιστεί πως έχει την ιδιότητα να παράγει χρήμα, είτε με την μορφή νομισμάτων είτε άλλων αγαθών, και πως χάνει κάποιες φορές την αξία του. Είναι γνωστό πως ένα ποσό τη σημερινή μέρα έχει μεγαλύτερη

χρησιμότητα και αξία από το αντίστοιχο ποσό στο μέλλον, μιας και επηρεάζεται από τον πληθωρισμό, το ρίσκο και το κόστος ευκαιρίας. Με την αύξηση του πληθωρισμού (του γενικού δείκτη τιμών δηλαδή) μειώνεται η αγοραστική δύναμη του χρήματος, αφού αν κάποιος έχει το ίδιο ποσό στο μέλλον, αγοράζει λιγότερα πράγματα σε σχέση με αυτά που μπορεί να αποκτήσει σήμερα με το ίδιο ποσό. Το ρίσκο αναφέρεται στην αβεβαιότητα της πρόβλεψης των μελλοντικών συνθηκών είτε αυτό αφορά την αγορά των συντελεστών παραγωγής, είτε των παραγόμενων προϊόντων, είτε την είσπραξη οφειλών. Με τον όρο κόστος ευκαιρίας νοείται το κόστος που θα προκύψει από την θυσία ενός αγαθού για την απόκτηση ενός άλλου. Συνήθως χρησιμοποιείται για τη μη απόκτηση μιας επενδυτικής ευκαιρίας και συνεπώς του οφέλους που μπορεί να είχε, λόγω κάποιας δέσμευσης των χρημάτων σε κάποια άλλη επένδυση.

Έννοιες σχετικές με το χρήμα

Διαχείριση Χρημάτων

Η διαχείριση χρημάτων είναι μια έννοια που είναι άμεσα συνδεδεμένη με τα χρήματα και εξηγεί τον τρόπο που κάθε άτομο διαχειρίζεται τα χρηματοοικονομικά του στοιχεία. Η διαχείριση χρημάτων περιλαμβάνει επίσης κρίσιμους τομείς χρηματοδότησης όπως επενδύσεις, προϋπολογισμός, τραπεζικές εργασίες και φόρους. Είναι συνεπώς μια στρατηγική που χρησιμοποιείται για να διασφαλίσει ότι τα επενδυτικά περιουσιακά στοιχεία αποφέρουν την υψηλότερη τιμή ενδιαφέροντος. Οι δεξιότητες διαχείρισης χρημάτων διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο καθώς επηρεάζουν τις συνήθειες των ατόμων ήδη από την μικρή τους ηλικία. Ο τρόπος που κάθε άτομο διαχειρίζεται τα οικονομικά του είναι καθοριστικός για την πορεία του, και φυσικά την εξέλιξή του τόσο μακροπρόθεσμα όσο και βραχυπρόθεσμα. Οι φοιτητές για παράδειγμα ξεκινούν την ακαδημαϊκή ζωή χωρίς τις βασικές γνώσεις διαχείρισης χρημάτων που προκύπτουν από ανεπαρκή χρηματοοικονομική γνώση που έχουν λάβει (Ibrahim et al., 2009).

Αποταμίευση

Η αποταμίευση ορίζεται ως η διαφορά μεταξύ της καθαρής θέσης στο τέλος της περιόδου και της καθαρής θέσης στην αρχή της περιόδου που πρέπει να ισούται με την υπέρβαση του εισοδήματος έναντι της καταναλωτικής δαπάνης κατά την ίδια περίοδο. Ως εκ τούτου, η αποταμίευση εξηγείται ως χρήματα ή υλικά περιουσιακά στοιχεία που διατίθενται για μελλοντική χρήση. Είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας, ο οποίος μάλιστα είναι υπεύθυνος για την κάλυψη απρόβλεπτων γεγονότων

που προκαλούνται σε ένα άτομο, σε ένα νοικοκυριό ή στις επιχειρήσεις. Η αποταμίευση μπορεί επίσης να χρησιμεύσει και ως μορφή επένδυσης.

Επένδυση

Με τον όρο επένδυση νοείται οποιοδήποτε υλικό, διαρκές και παραγωγικό αγαθό το οποίο δεν καταναλώνεται εκείνη τη στιγμή αλλά μελλοντικά και συμβάλλει στο να αυξηθεί η παραγωγική υποδομή ενός ατόμου ή μιας επιχείρησης. Οι επενδύσεις διακρίνονται σε δημόσιες και ιδιωτικές και σε κέρδους ή κοινής ωφελείας. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι υποδομές όπως τα σχολεία και οι δρόμοι και η χρηματοδότησή τους γίνεται είτε με εξωτερικό είτε με εσωτερικό δανεισμό, με τη φορολογία και με την αυτοχρηματοδότηση. Οι ιδιωτικές επενδύσεις από την άλλη μεριά πραγματοποιούνται κυρίως με την αυτοχρηματοδότηση και την αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου. Κάποιες από αυτές είναι οι εγκαταστάσεις των εταιριών (πάγιες), η αύξηση των αποθεμάτων τους και οι κατοικίες.

Δανεισμός

Ως δάνειο ορίζεται ένα χρηματικό ποσό το οποίο και παραχωρείται σε κάποιον, με την προϋπόθεση να το επιστρέψει σε κάποιο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και συνήθως με τόκο. Πρόκειται ουσιαστικά για την κυριότερη δραστηριότητα των τραπεζών και είναι ο πιο γνωστός τρόπος χρηματοδότησης. Διακρίνονται σε δάνεια κεφαλαίου κίνησης και μακροπρόθεσμα δάνεια. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν τα πακέτα βραχυπρόθεσμων χρηματοδοτήσεων τα οποία βοηθούν τις επιχειρήσεις στο κεφάλαιο κίνησής τους και στη ρευστοποίηση. Η δεύτερη κατηγορία αφορά τα δάνεια που είναι μεγαλύτερης διάρκειας όπως είναι του παγίου εξοπλισμού και των εγκαταστάσεων. Φυσικά υπάρχουν πολλά και για τους ιδιώτες όπως το στεγαστικό και το καταναλωτικό.

Ιστορική αναδρομή του χρήματος

Η μορφή του χρήματος τα παλιά χρόνια δεν ήταν όπως η σημερινή, αλλά υπήρχε η έννοια του. Στην αρχαιότητα οι άνθρωποι αντάλλαζαν προϊόντα για να γίνει η συναλλαγή τους, για παράδειγμα ένα ζώο για πέντε κιλά πατάτες. Μετά από κάποια χρόνια, στη Μεσοποταμία γύρω στο 3.000 π.Χ. άρχισαν να χρησιμοποιούνται τα όστρακα ως χρήματα και έπειτα διάφορα άλλα υλικά. Τα πρώτα νομίσματα που

κατασκευάστηκαν ήταν από χαλκό και ύστερα από σίδηρο, των οποίων και η αξία ήταν ανάλογη του μετάλλου που ήταν φτιαγμένα. Στην πάροδο των χρόνων όμως, οι έμποροι χρυσού και αργύρου ξεκίνησαν να δίνουν αποδείξεις στους καταθέτες τους, οι οποίες και έγιναν ευρέως αποδεκτές ως ένα μέσο πληρωμής και έτσι ξεκίνησαν να χρησιμοποιούνται. Όσον αφορά τα χαρτονομίσματα, η πρώτη τους εμφάνιση έγινε στην Κίνα τη διάρκεια της Δυναστείας των Σονγκ, ενώ στην Ευρώπη εκδόθηκαν τα πρώτα τραπεζογραμμάτια το 1661, τα οποία λόγω της ευκολίας των συναλλαγών που προσέφεραν καθιερώθηκαν ως μια κοινώς αποδεκτή από την κοινωνία συναλλακτική πρακτική.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο το δολάριο μπορούσε να μετατραπεί σε χρυσό και η Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ υποσχόταν τη μετατροπή αυτή σε όποιον είχε δολάρια στην κατοχή του. Εν τέλει όμως ήταν αρκετοί αυτοί που επιθυμούσαν να το κάνουν και η τράπεζα φοβήθηκε πως θα τελειώσει το απόθεμα χρυσού της, για αυτό και ακύρωσε την μετατροπή αυτή. Τη σημερινή εποχή οι Κεντρικές Τράπεζες έχουν την ευθύνη για να διατηρούν το χρηματοπιστωτικό σύστημα ασφαλές και αυτό γίνεται με το να είναι υπό έλεγχο η ποσότητα των χαρτονομισμάτων που εκδίδονται, αλλά και να υπάρχει μια εποπτεύουσα αρχή που τις επιβλέπει.

Πλέον, υπάρχουν πολλές μορφές χρήματος οι οποίες είναι διαδεδομένες και αποδεκτές σε όλο τον κόσμο. Αρχικά, το μεταλλικό χρήμα ή αλλιώς τα νομίσματα τα οποία κατασκευάζονται από μη πολύτιμα μέταλλα. Ο αριθμός που κυκλοφορεί είναι μικρός γιατί δεν πραγματοποιούνται πολλές συναλλαγές με αυτά. Στη συνέχεια υπάρχουν τα χαρτονομίσματα τα οποία εκδίδονται από τις κεντρικές τράπεζες των χωρών και χρησιμοποιούνται στις συναλλαγές ως χρήμα αξίας ίσης με την ονομαστική τους αξία. Μια ακόμα μορφή χρήματος είναι το πιστωτικό που μπορεί να έχει είτε τη μορφή της επιταγής είτε της συναλλαγματικής. Η επιταγή είναι μια εντολή προς την τράπεζα για να εξαργυρώσει το ποσό που αναγράφεται στον δικαιούχο της, ενώ η συναλλαγματική είναι μια ιδιωτική ρύθμιση πληρωμής μεταξύ δύο μερών, η οποία και υπόσχεται την πληρωμή στο μέλλον. Έπειτα, υπάρχουν οι πιστωτικές κάρτες, όπου ο κάτοχος όταν αγοράζει κάτι από ένα κατάστημα δεν το πληρώνει αμέσως με μετρητά αλλά αργότερα (ένα μήνα περίπου) στην τράπεζα στην οποία έχει εκδοθεί η κάρτα. Τέλος, τη σημερινή εποχή έχει αναπτυχθεί και μια ακόμα μορφή, αυτή του ηλεκτρονικού χρήματος. Πρόκειται για μονάδες αξίας οι οποίες είναι αποθηκευμένες σε σκληρούς δίσκους και smart cards, είναι δηλαδή νομίσματα ψηφιακής μορφής σχεδιασμένα μέσω κρυπτογράφησης και διατίθενται αποκλειστικά σε ηλεκτρονική μορφή, ενώ έχουν πολλαπλή λειτουργικότητα. Η ανταλλαγή τους γίνεται μέσω του διαδικτύου ή κάποιου εμπόρου λιανικής που δέχεται αυτή τη μορφή. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ηλεκτρονικού χρήματος είναι το PayPal.

Η συμπεριφορική χρηματοοικονομική

Με τον όρο συμπεριφορική χρηματοοικονομική νοείται ο κλάδος ο οποίος προσπαθεί να εξηγήσει κάποιες ανθρώπινες συμπεριφορές που έχουν παρατηρηθεί στην αγορά. Ένας από τους ορισμούς που έχουν δοθεί κατά καιρούς είναι του Sewell (2007), όπου αναφέρει πως «είναι η μελέτη της επίδρασης της ψυχολογίας στη συμπεριφορά των χρηματοοικονομικών επαγγελματιών και η επακόλουθη επίπτωση στις αγορές». Πρόκειται δηλαδή για τη διερεύνηση των κοινωνιολογικών και ψυχολογικών παραγόντων που επηρεάζουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων οικονομικού τύπου, των ομάδων, του ατόμου και των οργανισμών. Ο καθηγητής Meir Statman (1999) είχε δηλώσει πως «οι άνθρωποι στην παραδοσιακή χρηματοοικονομική είναι ορθολογικοί, ενώ στη συμπεριφορική χρηματοοικονομική είναι κανονικοί».

Όπως είναι φυσικό, έχουν αναπτυχθεί αρκετές θεωρίες που προσπαθούν να εξηγήσουν τις μεροληπτικές συμπεριφορές των επενδυτών. Κάποιες από αυτές είναι η δυσαναλογία στην εκτίμηση ζημίας ή κέρδους, το φαινόμενο της βεβαιότητας, η προτίμηση σε επιχειρήσεις που μοιράζουν μέρισμα, η ψευδαίσθηση το ότι έχουν τον έλεγχο, η αδυναμία δήλωσης προτίμησης ανάμεσα σε δυο επιλογές, η άρνηση παραδοχής όταν υπάρχουν δυσάρεστα νέα, η επιρροή της κρίσης τους από τα συναισθήματά τους και ο φόβος να το μετανιώσουν σε περίπτωση που επιλέξουν τη λάθος επένδυση. Η συμπεριφορική χρηματοοικονομική τη σημερινή εποχή αποτελεί έναν κλάδο με πολύ ενδιαφέρον και χρησιμοποιούνται αρκετοί συναισθηματικοί και γνωστικοί παράγοντες για να μελετηθεί όσο καλύτερα γίνεται.

Συσχέτιση κοινωνικοοικονομικών και δημογραφικών μεταβλητών με την χρηματοοικονομική παιδεία

Όσον αφορά το φύλο, οι Lusardi and Mitchell (2011) υποστηρίζουν ότι οι άνδρες έχουν καλύτερη χρηματοοικονομική παιδεία από τις γυναίκες. Αυτό ισχύει κυρίως για τις αναπτυγμένες χώρες. Κάποιοι σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη χρηματοοικονομική παιδεία είναι εκτός από το

φύλο και την ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, το επίπεδο εκπαίδευσης, το εισόδημα και φυσικά το επάγγελμα και ο αριθμός των εξαρτώμενων μελών στην οικογένεια.

Οι Edwards, Allen και Hayhoe (2007) κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι γονείς διατηρούν διαφορετικές προσδοκίες για τους γιους και τις κόρες τους. Πιο συγκεκριμένα, έχουν υψηλότερες προσδοκίες για εργασία και οικονομικές απολαβές από τους γιους τους, επομένως είναι πιο πιθανό να μιλούν με μεγαλύτερη συχνότητα για τα λεφτά με αυτούς. Αντίθετα, οι ερευνητές παρατήρησαν ότι οι γονείς εκπαιδεύουν τις κόρες να είναι οικονομικά εξαρτημένες, δεδομένου ότι λαμβάνουν περισσότερη οικονομική υποστήριξη από τους γονείς τους σε σχέση με τα αγόρια. Οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι αυτή η σημαντική διαφορά αιτιολογείται από το γεγονός ότι οι άνδρες τείνουν να βλέπουν τα χρήματα ως δύναμη και πιστεύουν ότι η κατοχή τους θα τους κάνει πιο αρεστούς. Από την άλλη, οι γυναίκες φαίνεται να έχουν μάλλον μια πιο παθητική προσέγγιση απέναντι στα χρήματα.

Οι Potrich et al. (2019), υποστηρίζουν με τη σειρά τους ότι οι άγαμοι έχουν χαμηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικής παιδείας σε σχέση με τους παντρεμένους. Επίσης, αναφέρουν πως οι άνθρωποι που έχουν χαμηλή επίπεδα χρηματοοικονομικής παιδείας κινδυνεύουν να πάρουν λανθασμένες αποφάσεις, οι οποίες μακροπρόθεσμα είναι πολύ πιθανό να τους οδηγήσουν σε προβλήματα όσον αφορά την οικογενειακή τους κατάσταση. Όσον για τον αριθμό των εξαρτώμενων μελών της οικογένειας, μπορεί να χρησιμοποιηθεί το ίδιο επιχειρήμα: με στόχο την οικογενειακή ευημερία, τα άτομα με εξαρτημένα μέλη, ενδέχεται να ανησυχούν περισσότερο για τον προϋπολογισμό, με αποτέλεσμα να σημειώνουν υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικής παιδείας.

Μελέτες έχουν δείξει ότι η ανεπαρκής χρηματοοικονομική παιδεία μπορεί να οδηγήσει σε συζυγική δυσφορία που μπορεί να αυξήσει την πιθανότητα ενός διαζυγίου. Συνάμα, η χρηματοοικονομική πειθαρχία του ζευγαριού και η εκπαίδευση των παιδιών σε ένα σχετικό μοτίβο διαδραματίζει ζωτικό ρόλο στην επιβίωση της οικογένειας.

Η ανάπτυξη των παιδιών και η σχέση τους με το χρήμα

Σύμφωνα με τη θεωρία του Piaget, η ανάπτυξη των οικονομικών εννοιών στα παιδιά ακολουθεί ένα προκαθορισμένο στάδιο. Όταν τα παιδιά είναι στην ηλικία των 2-7 ετών, μαθαίνουν βασικά οικονομικά φαινόμενα παρατηρώντας τη συμπεριφορά των ενηλίκων, δηλαδή των γονιών τους. Για παράδειγμα, μαθαίνουν και αρχίζουν να κατανοούν πως η εργασιακή απασχόληση αποφέρει χρήματα στους γονείς τους, και ότι αυτά τα χρήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε για τις βασικές ανάγκες είτε για να αγοράσουν κάποιο παιχνίδι. Μεταξύ των 7 και των 12 ετών, τα παιδιά σημειώνουν

σημαντικές εξελίξεις στον αναπτυξιακό και γνωστικό τομέα, οπότε και συνδέονται μεταξύ των διαφόρων πτυχών της χρήσης χρήματος. Για παράδειγμα, έχουν κατανοήσει πλήρως ότι τα χρήματα είναι απαραίτητα για να αγοράσουν εισιτήρια για το σινεμά ή για να παρακολουθήσουν μαθήματα αγγλικών. Καθώς τα παιδιά μετακινούνται στην εφηβεία, ο Piaget υποδεικνύει ότι γνωρίζουν τη γονική οικονομική δραστηριότητα σε συστηματικό επίπεδο. Για παράδειγμα, αρχίζουν να κατανοούν τη φύση και τον σκοπό των τραπεζών, τα κίνητρα πώλησης και αγοράς, την έννοια των αγαθών και την έλλειψη των πόρων, μαζί με τις ιδέες της προσφοράς και της ζήτησης. Επιβεβαιώνοντας την υπόθεση του Piaget, οι Schuessler και Strauss το 1950 έδειξαν ότι τα παιδιά πρέπει να περάσουν από αρκετά διαφορετικά στάδια πριν φτάσουν να κατανοήσουν την αξία του χρήματος σαν ενήλικες.

Με την σειρά τους, οι Schuessler & Strauss (1950) διατείνονται ότι στο στάδιο 1 (3-4 ½ χρόνια), τα παιδιά γνωρίζουν ότι τα νομίσματα είναι διαφορετικά από άλλα αντικείμενα, αλλά δεν είναι σε θέση να κάνουν διάκριση μεταξύ των διαφόρων τύπων χρημάτων. Στο στάδιο 2, όταν τα παιδιά γίνονται 4-5 ετών, γνωρίζουν ότι τα χρήματα μπορούν να αγοράσουν πράγματα, αλλά δεν είναι σε θέση να διαχωρίσουν τα διαφορετικά ονομαστικά μετρητά, και πιστεύουν ότι οποιοδήποτε νόμισμα μπορεί να αγοράσει οτιδήποτε. Τα παιδιά αποκτούν μαθηματικές έννοιες στο δημοτικό σχολείο, όπου αντιλαμβάνονται τη σημασία της ακριβούς αξίας των χρημάτων στις συναλλαγές. Ωστόσο, μόλις φθάσουν σε ηλικία 8-10 ετών, αποκτούν την ικανότητα να υπολογίζουν το ποσό που εισπράττουν σε μια συναλλαγή. Σε αυτή την ηλικία, καταλαβαίνουν επίσης ότι απαιτούνται χρήματα για την αγορά αγαθών και ότι τα χρήματα κερδίζονται μέσω της εργασίας.

Με την σειρά τους, οι Berti και Bombi (1981) διερεύνησαν την κατανόηση των οικονομικών ιδεών από τα παιδιά. Μελετώντας τα παιδιά ηλικίας μεταξύ 3 και 8 ετών, υποδεικνύουν ότι υπάρχουν έξι πιθανά στάδια μέσω των οποίων τα παιδιά αποκτούν κατανόηση των χρημάτων. Στο πρώτο στάδιο, τα παιδιά έχουν μια ασαφή κατανόηση της σχέσης μεταξύ χρήματος και αγοράς. Στο δεύτερο καταλαβαίνουν ότι τα χρήματα χρησιμοποιούνται για την αγορά αγαθών αλλά δεν μπορούν να διακρίνουν τα είδη πληρωμών. Στο τρίτο στάδιο τα παιδιά κατανοούν ότι δεν μπορούν όλα τα χρήματα να αγοράσουν τα πάντα, πως υπάρχει δηλαδή μια διαφορετική ονομαστική αξία σε κάθε ένα από αυτά. Στο τέταρτο αποκτούν την έννοια του προϋπολογισμού, ότι κάποια αγαθά κοστίζουν περισσότερο, κάποια λιγότερο και πως σε κάποιες περιπτώσεις δεν είναι αρκετά. Το πέμπτο στάδιο αναφέρει πως αποκτούν την ικανότητα κατανόησης της αντιστοιχίας μεταξύ αντικειμένων και τιμών και της παραλαβής της αλλαγής μετά από μια συναλλαγή. Τέλος, στο στάδιο έξι, οι αριθμητικές ικανότητες και οι γνωστικές ικανότητες του παιδιού εξαιτίας της ηλικίας του, του επιτρέπουν να κατανοήσει τη σχέση μεταξύ των τιμών, του διαθέσιμου προϋπολογισμού και του ποσού που θα λάβουν μετά τη συναλλαγή. Οι ερευνητές υποστήριξαν πως η κατανόηση των διαφορετικών οικονομικών εννοιών μπορεί να προχωρήσει ταυτόχρονα και εξαρτάται από το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο μέσα στο

οποίο μεγαλώνει ένα παιδί, αλλά και από το επίπεδο της εμπειρίας ή της ικανότητάς του να συνάγει συμπεράσματα.

Σύμφωνα με τους Furnham & Cleare (1988) οι οικονομικές ενέργειες των παιδιών είναι διαφορετικές από εκείνες των ενηλίκων επειδή διαμορφώνονται μέσα στην κοινωνική τους ομάδα που αποτελείται από τους γονείς, τα αδέρφια και τους φίλους τους. Η γνώση του οικονομικού κόσμου των ‘‘μεγάλων’’ δεν είναι απαραίτητη για τις οικονομικές ενέργειες των παιδιών, καθώς μπορούν να είναι πολύ δραστήρια οικονομικά στον δικό τους οικονομικό κόσμο, ωστόσο οι αντιλήψεις τους και ο τρόπος που αντιλαμβάνονται το χρήμα επηρεάζεται άμεσα από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των γονιών τους.

Παράγοντες που επηρεάζουν την χρηματοοικονομική συμπεριφορά των παιδιών

Πολλοί μελετητές στον τομέα της προσωπικής χρηματοδότησης υποστηρίζουν ότι οι γονείς έχουν ουσιαστική επίδραση στο πρότυπο κατανάλωσης των παιδιών τους και ότι είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την κοινωνικοποίηση της καταναλωτικής και χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς των τέκνων τους. Όπως έχει αποδειχθεί στη βιβλιογραφία, τα παιδιά τείνουν να αναπτύσσουν τις διαδικασίες διαχείρισης χρημάτων από τους γονείς τους. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά διαχειρίζονται τα χρήματα και ενσταλάζουν τις αντιλήψεις των παιδιών τους προς την αποταμίευση ή το που να τα ξοδέψουν. Επίσης, οι γονείς μπορούν και μεταφέρουν την επιλογή τους για τα αγαθά και τις υπηρεσίες στα παιδιά και στη συνέχεια αυτά να γίνουν καταναλωτές συγκεκριμένων προϊόντων καθώς μεγαλώνουν. Με αυτό τον τρόπο επαναλαμβάνεται το γεγονός ότι οι γονείς είναι η κύρια πηγή της χρηματοοικονομικής μάθησης και συνεπώς και η πιο σημαντική.

Ένας άλλος παράγοντας που επηρεάζει τη χρηματοοικονομική συμπεριφορά των παιδιών είναι η επιρροή της ομάδας συνομηλίκων με την οποία συναναστρέφονται. Ωστόσο γίνεται πιο σημαντική όταν φτάσουν στο στάδιο της εφηβείας. Η αλληλεπίδραση με τους συμμαθητές εκθέτει τη νεολαία στις τρέχουσες τάσεις της μόδας και κατά συνέπεια επηρεάζει την προτίμηση για κατανάλωση και τα πρότυπα αγοράς τους. Επιπλέον, είναι συνηθισμένο φαινόμενο ένα παιδί που προέρχεται από μια χαμηλότερη εισοδηματική τάξη να νιώθει μειονεκτικά απέναντι σε συμμαθητές των πιο υψηλών εισοδηματικών τάξεων και να πιέζει τους γονείς του για την απόκτηση περισσότερων αγαθών, για να νιώσει καλύτερα και ‘‘ισάξια’’ με τα υπόλοιπα άτομα.

Ένας πολύ σημαντικός παράγοντας επιρροής της χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς των παιδιών είναι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Τη σημερινή εποχή, τα αγαθά και οι υπηρεσίες που διαφημίζονται είναι πραγματικά άπειρα και ένα παιδί γίνεται αποδέκτης χιλιάδων τέτοιων διαφημίσεων. Βέβαια όταν είναι σε μικρή ηλικία δυσκολεύονται να διακρίνουν την ανάγκη από την επιθυμία για την απόκτηση ενός προϊόντος, ενώ αν παρατηρούν πως και οι γονείς προσπαθούν να αποκτήσουν όλο και περισσότερα και καλύτερα αγαθά, τότε τα επίπεδα του υπερκαταναλωτισμού τους αυξάνονται.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στα παιδιά και τα οφέλη της

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση είναι ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα που αντιμετωπίζει η κοινωνία τα τελευταία χρόνια, μιας και οι οικονομικές αποφάσεις που πρέπει να πάρουν οι άνθρωποι έχουν γίνει πιο περίπλοκες. Ο πολλαπλασιασμός των διαθέσιμων προϊόντων στην αγορά αναγκάζει τους καταναλωτές να έχουν μια ολοκληρωμένη οικονομική άποψη, προκειμένου να επιτύχουν τη μέγιστη ικανοποίηση από την αγορά τους. Η χρηματοοικονομική παιδεία και η εκπαίδευσή της καθίστανται επιτακτική ανάγκη, δεδομένου ότι οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους ενδιαφέρουσα οικονομικά διλήμματα και επιθυμούν να αποκτήσουν προϊόντα και υπηρεσίες πολύ πιο περίπλοκα σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια. Συνεπώς είναι πολύ σημαντικό η χρηματοοικονομική εκπαίδευση ενός ατόμου να γίνεται από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ζωής του. Με αυτό τον τρόπο ένας άνθρωπος οδηγείται σε ουσιαστικά οφέλη μακροπρόθεσμα, μιας και μπορεί να διαχειρίζεται ορθά τα οικονομικά του και να μειώσει τον κίνδυνο να υποπέσει σε οποιαδήποτε οικονομική απάτη. Επίσης, ακόμα και αν έρθει αντιμέτωπος με κάποια σχετική κατάσταση, θα είναι σε θέση να την αντιληφθεί άμεσα και να την αντιμετωπίσει αποτελεσματικά. Το επίπεδο εισοδήματος όμως δεν είναι η μόνη πηγή προβλημάτων των οικονομικών δυσχερειών. Δεδομένου μάλιστα ότι η κοινωνία ενδιαφέρεται περισσότερο για την εκπλήρωση των επιθυμιών, παράγοντες όπως το κύρος και η δύναμη αποτελούν σημαντικά κίνητρα για να παρθούν βεβιασμένα κάποιες λανθασμένες οικονομικές αποφάσεις.

Η χρηματοοικονομική παιδεία εξοπλίζει τα άτομα με τις απαιτούμενες πληροφορίες και τα ιδανικά που απαιτούνται για να λαμβάνουν ορθές αποφάσεις για τη διαχείριση των οικονομικών πόρων και τη βελτίωση της οικονομικής ικανότητάς τους. Καθίσταται σαφές ότι η έννοια αυτή επιτρέπει στους ανθρώπους να είναι συνετοί και τυπικοί σε όλες τις οικονομικές δεσμεύσεις που μπορεί να έχουν και να θέτουν προτεραιότητες με σωστό και αποτελεσματικό τρόπο. Το επίπεδο εκπαίδευσης ενός ατόμου δεν αντιστοιχείται απαραίτητα με τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα κατανοούν και εφαρμόζουν την

έννοια στις προσπάθειές τους. Επομένως, είναι συνετό να δοθεί προσοχή στην σωστή χρηματοοικονομική εκπαίδευση, καθώς μια βαθιά γνώση του οικονομικού τομέα αυτού τείνει να έχει άμεσο αντίκτυπο στη διαχείριση της οικονομίας σε γενικότερο πλαίσιο (World Bank, 2009).

Τα παιδιά, που αποτελούν την συνέχεια της κοινωνίας, μπορούν να διατηρήσουν τον κατάλληλο έλεγχο ανάλογα με την ηλικία και να μάθουν να κάνουν επιλογές που επηρεάζουν θετικά τον εαυτό τους και τους πόρους τους. Η εκπαίδευση για τις δεξιότητες της ζωής συμβάλλει στην ενδυνάμωση των νέων, βοηθώντας τους να κατανοήσουν και να ασκήσουν τα δικαιώματά τους αλλά και τις ευθύνες τους, ενώ παράλληλα δημιουργούνται δεξιότητες για να κατανοήσουν και να επωφεληθούν από τις ευκαιρίες γύρω τους. Μερικές από τις σημαντικότερες δεξιότητες που προκύπτουν από την σχετική εκπαίδευση είναι η βελτίωση της διαπροσωπικής επικοινωνίας, η υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους και των αποφάσεών τους, η ορθή λήψη αποφάσεων, η διαπραγμάτευση, η συνεργασία, η διαχείριση του άγχους και η κριτική σκέψη (Storm et al., 2010).

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση δίνει στα παιδιά καλύτερη κατανόηση των οικονομικών θεμάτων διδάσκοντάς τους τις αρχές της διαχείρισης χρημάτων, της παραγωγής εισοδήματος, της εξοικονόμησης και των δαπανών, των επενδύσεων και των πιστώσεων. Η εκπαίδευση αυτή συνδυάζεται συχνά με την ευκαιρία συμμετοχής σε προγράμματα αποταμίευσης, είτε μέσω ενός ατομικού λογαριασμού αποταμίευσης είτε μέσω ενός ομίλου που βασίζεται σε ομάδες. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά και οι νέοι εκτίθενται σε διάφορους τύπους χρηματοπιστωτικών συστημάτων και μαθαίνουν πώς να αλληλοεπιδρούν αποτελεσματικά μαζί τους, καθώς και με τα διάφορα κανάλια παροχής χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών. Επιπλέον, η εκπαίδευση σχετικά με τους οικονομικούς πόρους μπορεί επίσης να μεταφραστεί στη χρήση μη χρηματικών πόρων, όπως είναι η ηλεκτρική ενέργεια και το νερό, οι οποίες είναι εξίσου σημαντικές.

Λαμβάνοντας χρηματοοικονομική εκπαίδευση από την μικρή κιόλας ηλικία, τα παιδιά αποκτούν την ικανότητα να διαχειρίζονται τα χρήματά τους αποτελεσματικά και να αποφασίζουν μόνα τους για αυτά (Lucey & Diane, 2006). Η χρηματοοικονομική παιδεία όπως αναφέρθηκε παραπάνω, δίνει την αίσθηση του ελέγχου ενώ τα βοηθάει να αντιμετωπίζουν κριτικά την κάθε κατάσταση, γεγονός που πολλές φορές λειτουργεί ως ασπίδα στις αμέτρητες και αφιltrάριστες πληροφορίες που δέχονται σχετικά με τις απόψεις των γύρω τους για την ζωή και για διάφορα άλλα θέματα. Επίσης, δίνεται η ευκαιρία για μείωση του άγχους που μπορεί να προκαλέσει η οικονομική πίεση και μειώνονται οι πιθανότητες των λανθασμένων κινήσεων που έχουν μεγάλο αντίκτυπο στις ζωές τους.

Επιπλέον, τα παιδιά μπορούν να επωφεληθούν σε μεγάλο βαθμό από την εξέταση κοινωνικών θεμάτων παράλληλα με την οικονομική εκπαίδευση, καθώς γνωρίζουν τις ανισότητες μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών, την έλλειψη πόρων, τον ρόλο του μάρκετινγκ και του καταναλωτισμού στη σύγχρονη κοινωνία και τις ανθρώπινες και περιβαλλοντικές ζημίες της εταιρικής ανευθυνότητας.

Ένα τέτοιο κλίμα τους δίνει την δυνατότητα να αποκτήσουν κριτική σκέψη, να κατανοήσουν τα ανθρώπινα δικαιώματά τους αλλά και να αποκτήσουν σωστούς κανόνες ηθικής συμπεριφοράς. Σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι μέσω της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, τα παιδιά είναι σε θέση να διαμορφώσουν την εικόνα τους τόσο ως ανεξάρτητες οντότητες όσο και σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας στην οποία μεγαλώνουν. Γνωρίζοντας τα ατομικά δικαιώματά τους μπορούν να διδαχθούν και να κατανοήσουν ότι όλοι έχουν ίσα δικαιώματα και πως η συλλογική εργασία κάνει τον κόσμο καλύτερο. Επιπλέον, είναι απαραίτητο να τονιστεί ότι βελτιώνονται επί του συνόλου οι δεξιότητες των παιδιών. Συγκεκριμένα, θα είναι σε θέση να συνεργάζονται αρμονικά με τους συνομηλίκους τους, να λύνουν τα όποια προβλήματα και να παίρνουν σωστές αποφάσεις αλλά και επικοδομητικά ρίσκα. Τέλος, οι δεξιότητες που μπορούν να αποκτήσουν παίζουν καθοριστικό ρόλο στην απόφασή τους σχετικά με το επάγγελμα που θα επιλέξουν να ακολουθήσουν στο μέλλον.

Επομένως, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση δεν μπορεί να περιοριστεί στην απλή διδασκαλία των παιδιών στο πώς να κυριαρχήσουν στα χρηματοπιστωτικά συστήματα, να κερδίσουν παραπάνω λεφτά, να έχουν υψηλές αποδόσεις στις επενδύσεις τους ή να ξεκινήσουν εξαιρετικά επιτυχημένες επιχειρήσεις στο μέλλον, αλλά έχει πολλά περισσότερα εφόδια. Ενώ η οικονομική ευημερία και η αειφόρος διαβίωση είναι σημαντικά αποτελέσματα της οικονομικής ικανότητας, πρέπει να συμπληρώσουν την κοινωνική και περιβαλλοντική ευημερία των ατόμων και των κοινοτήτων τους.

Χρηματοοικονομική παιδεία και οικονομική κρίση

Η εμφάνιση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει επηρεάσει και την χρηματοοικονομική παιδεία των παιδιών. Όπως είναι φυσικό, οι γονείς αντιμετωπίζουν πολλά περισσότερα προβλήματα σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια, με συνέπεια να μην δίνουν την απαραίτητη προσοχή στα τέκνα τους. Αυτό περιλαμβάνει και την οικονομική διαπαιδαγώγησή τους. Επίσης, απουσιάζει η στοργικότητα, η πειθαρχία και η αίσθηση της αγάπης και της φροντίδας.

Το παραπάνω φαινόμενο έχει ως συνέπεια τα παιδιά να αποξενώνονται με τους γονείς τους, να γίνονται πιο επιθετικά και είναι πιθανόν να αναπτύξουν και μια πιο αντικοινωνική συμπεριφορά. Όταν μάλιστα και οι γονείς νιώθουν ανήμποροι και τα νεύρα και το άγχος τους περικυκλώνει λόγω των πολλαπλών οικονομικών προβλημάτων, τότε πρόκειται για μια πολύ δύσκολη κατάσταση που ίσως οδηγήσει και σε σύγχυση των οικογενειακών ρόλων. Στην περίπτωση που τα παιδιά είναι σε μικρή ηλικία νιώθουν φόβο και μπορούν πολύ εύκολα να μπερδευτούν και να νιώσουν ανασφάλεια. Όταν

είναι έφηβοι η κατάσταση γίνεται πιο έντονη και ακόμα και η αντίδρασή τους διαχωρίζεται ανάλογα το φύλο. Τα αγόρια έχουν συνεχείς συγκρούσεις με τους πατεράδες λόγω της οικονομικής αβεβαιότητας και του ότι δεν αισθάνονται πια σίγουροι για το μέλλον. Στα κορίτσια η περίπτωση είναι διαφορετική. Αν πρέπει να δουλέψει και η μητέρα, οι κοπέλες αναλαμβάνουν περισσότερες ευθύνες για το νοικοκυριό με αποτέλεσμα να επηρεάζεται η ψυχολογία τους, να αισθάνονται πίεση και να δημιουργηθούν αρνητικές σκέψεις σε σχέση με το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό τους μέλλον.

Από την άλλη μεριά, η οικονομική κρίση μπορεί και να επιφέρει κάποιες θετικές συνέπειες στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, έρχονται αντιμέτωπα πιο άμεσα και πιο γρήγορα με την εκμάθηση των οικονομικών όρων όπως το δάνειο, το επιτόκιο, την ανεργία κλπ. Επιπλέον, εκτιμούν τα χρήματα και τον τρόπο απόκτησής τους και μειώνεται το φαινόμενο του υπερκαταναλωτισμού. Επίσης, γίνονται πιο υπεύθυνα και συνεπείς. Πολλά παιδιά μάλιστα επιθυμούν να συνεισφέρουν στην οικογένεια, είτε με οικονομικό τρόπο (βρίσκοντας κάποια δουλειά ή να στερηθούν τα δώρα και το μεγάλο χαρτζιλίκι), είτε με ψυχολογικό τρόπο. Τέλος, μπορούν οι σχέσεις της οικογένειας μέσα από τη συζήτηση και την αλληλοκατανόηση να γίνουν πιο ισχυρές και οι γονείς να ασχοληθούν πιο ουσιαστικά με τις ανάγκες και τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους.

Κεφάλαιο 2^ο: Digital money – ο τρόπος που τα παιδιά τα αντιλαμβάνονται

Έννοια και λειτουργίες του Digital money

Ως Digital Money ή αλλιώς ψηφιακό χρήμα ορίζεται κάθε μορφή πληρωμής που είναι σε ψηφιακή μορφή και μεταφέρεται μέσω υπολογιστών. Οι συναλλαγές γίνονται μέσω ειδικών εφαρμογών σε smartphones, tablets, pc αλλά και μέσω πιστωτικών καρτών. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να γίνει και με φυσική παρουσία, όπως με την ανάληψη των χρημάτων μέσω ATM. Οι τράπεζες εκδίδουν ηλεκτρονικό χρήμα είτε για συναλλαγές είτε για επενδύσεις, και μάλιστα χωρίς τις απαιτήσεις που έχουν για τη ροή των φυσικών χρημάτων για αυτό και κινείται περισσότερο. Το Digital Money έχει ξεκινήσει από τότε που δημιουργήθηκε το διαδίκτυο και τη δεκαετία του 1990 ιδρύθηκαν πολλές εταιρίες ψηφιακών μετρητών, αλλά γρήγορα κήρυξαν πτώχευση, γιατί ήταν ακόμα νωρίς να εδραιωθεί το ηλεκτρονικό εμπόριο στις ζωές των ανθρώπων. Μετά από κάποια χρόνια επανήλθε σαν PayPal και

οι καταναλωτές άρχιζαν να αλλάζουν γνώμη, μιας και έβλεπαν πόσο εύκολες ήταν πλέον οι συναλλαγές τους.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται κάποια πλεονεκτήματα και κάποια μειονεκτήματα του ψηφιακού χρήματος. Αρχικά, οι πληρωμές πραγματοποιούνται με μεγαλύτερη ευκολία χωρίς να απαιτείται η χρήση πιστωτικών καρτών και άλλων εγγράφων, απλά χρησιμοποιείται η ψηφιακή διεύθυνση του παραλήπτη. Επιπλέον, υπάρχει ταχύτητα στις συναλλαγές αφού γίνονται μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα. Τα επίπεδα ασφαλείας είναι υψηλά μιας και όλες οι κινήσεις μεταφορών ή πληρωμών εκτελούνται αποκλειστικά από τον ιδιοκτήτη του ψηφιακού πορτοφολιού. Όσον αφορά τις επιπλέον χρεώσεις, αυτές είναι ή πολύ χαμηλές ή ανύπαρκτες σε αντίθεση με τις κανονικές πληρωμές στις οποίες πάντα υπάρχουν και μάλιστα είναι υψηλές. Τέλος, δεν υπάρχει παραβίαση της ιδιωτικότητας γιατί είναι σχεδόν αδύνατη η ανάκτηση των προσωπικών στοιχείων των πελατών και δεν συλλέγονται οι καταναλωτικές προτιμήσεις τους. Από την άλλη μεριά, οι πληρωμές είναι μη αναστρέψιμες, δηλαδή αν γίνει κάποιο λάθος δεν υπάρχει κάποια διαδικασία ακύρωσης ή επιστροφής χρημάτων, παρά μόνο αν ο παραλήπτης θελήσει να μεταφέρει τα χρήματα πίσω στον αποστολέα. Επίσης, προς το παρόν είναι λίγες οι επιχειρήσεις που δέχονται πληρωμές μέσω ψηφιακού χρήματος και αυτό περιορίζει τις επιλογές του χρήστη στις αγορές του. Ακόμα ένα μειονέκτημα είναι πως αν το ψηφιακό πορτοφόλι χαθεί λόγω κάποιο ιού του υπολογιστή για παράδειγμα, τότε δεν υπάρχει τρόπος ανάκτησής του με αποτέλεσμα να χαθούν και τα χρήματα που υπήρχαν μέσα. Όπως είναι φυσικό, υπάρχει και κίνδυνος εξαπάτησης γιατί αν το ιδιωτικό κλειδί πέσει σε υποκλοπή τότε μπορεί ο κλέφτης να χρησιμοποιήσει τα λεφτά που υπάρχουν χωρίς να το αντιληφθεί άμεσα ο χρήστης.

Κρυπτονομίσματα

Μια μορφή του ψηφιακού χρήματος είναι η κρυπτογράφηση και το πιο διαδεδομένο σε χρήση νόμισμα ψηφιακής μορφής είναι το Bitcoin. Πρόκειται για ένα κρυπτονόμισμα, ένα ψηφιακό νόμισμα δηλαδή που χρησιμοποιεί την κρυπτογραφία, μια τεχνολογία blockchain μεταξύ ομότιμων (peer to peer) χωρίς τη βοήθεια τραπεζών ή της κεντρικής εξουσίας. Δεν μπορεί να εξαργυρωθεί, να μετατραπεί δηλαδή σε άλλο τύπο νομίσματος ή σε χρυσό, οι χώροι αποθήκευσής του είναι ψηφιακοί και η διακίνησή του γίνεται αποκλειστικά μέσω διαδικτύου. Το Bitcoin εμφανίστηκε πρώτη φορά το 2008 σε κάποιο φόρουμ από έναν χρήστη με το όνομα Satoshi Nakamoto, ο οποίος δημοσίευσε τη διατριβή του που ήταν ουσιαστικά αυτό το κρυπτονόμισμα. Μέχρι και σήμερα κανείς δεν ξέρει ποιος είναι αυτός ο άνθρωπος και ενώ η αξία του κρυπτονομίσματος τότε ήταν σχεδόν μηδενική, πλέον έχει φτάσει το ένα Bitcoin να αξίζει και παραπάνω από 40.000\$. Οι συναλλαγές μέσω αυτού εξασφαλίζουν

όλα τα πλεονεκτήματα που αναφέρθηκαν παραπάνω αλλά στα μειονεκτήματά του ανήκει και η μεταβλητότητα της τιμής λόγω συνεχών διακυμάνσεων και ότι δεν υπάρχει κάποιο ξεκάθαρο νομικό πλαίσιο, μιας και πολλές χώρες δεν το έχουν ακόμα αναγνωρίσει ως επίσημο υποκατάστατο χρήματος.

Σήμερα υπάρχουν παραπάνω από 2.000 διαφορετικά κρυπτονομίσματα αλλά τα περισσότερα είναι απλά παραλλαγές του Bitcoin. Ο τρόπος απόκτησής τους γίνεται με δυο τρόπους, είτε με την εξόρυξη είτε με την ανταλλαγή. Πιο συγκεκριμένα, η εξόρυξη ή αλλιώς mining είναι μια χρονοβόρα διαδικασία στην οποία οι χρήστες προσφέρουν ισχύ και χρόνο από τους υπολογιστές τους μέσω ειδικών λογισμικών και μέσω των συναλλαγών τους, ώστε να αποκτήσουν και να δημιουργήσουν νέα κρυπτονομίσματα. Η ανταλλαγή είναι μια πολύ πιο εύκολη διαδικασία και απευθύνονται όσοι επιθυμούν να τα πουλήσουν αλλά και όσοι θέλουν να τα μετατρέψουν σε άλλα νομίσματα είτε ψηφιακά είτε κανονικά.

Ένα ακόμα γνωστό κρυπτονομίσμα είναι το Ripple το οποίο σε αντίθεση με το Bitcoin ελέγχεται από μια και μόνο εταιρία και δημιουργήθηκε για να χρησιμοποιείται από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα σε διακανονισμούς πληρωμών και ανταλλαγές νομισμάτων, ενώ δεν χρησιμοποιείται η εξόρυξη για την απόκτησή του. Η μέγιστη συναλλαγματική ισοτιμία του ήταν το 2018 που μια μονάδα Ripple κόστιζε 3,38\$.

Το Ethereum ιδρύθηκε το 2015 και χρησιμοποιεί όπως και το Bitcoin την τεχνολογία blockchain για την απόκτησή του, με τη διαφορά ότι πρόκειται για μια δημόσια πλατφόρμα εφαρμογών της τεχνολογίας αυτής που έχει προγραμματιστική λειτουργία συναλλαγών. Δηλαδή, μπορεί κάποιος να δημιουργήσει το δικό του νόμισμα, πληρώνοντας ένα μικρό αντίτιμο, ενώ η μέγιστη αξία του έφτασε τα 1.457\$ το ένα ETH.

Φυσικά υπάρχουν και άλλα πολύ γνωστά κρυπτονομίσματα όπως το Litecoin, το Monero, το Dash, το Augur και το Nem. Στην Ελλάδα ακόμα αυτή η μορφή συναλλαγών δεν είναι τόσο διαδεδομένη αλλά όσο περνάνε τα χρόνια, τόσο κερδίζει έδαφος και ίσως κάποια στιγμή στο μέλλον να είναι ο μοναδικός τρόπος πληρωμών και μεταφοράς χρημάτων.

Πλαστικό χρήμα

Ως πλαστικό ή ηλεκτρονικό χρήμα ορίζεται το χρήμα που υπάρχει και κινείται μέσω των πλαστικών καρτών τύπου χρεωστικής ή πιστωτικής και χρησιμοποιείται αντί των χαρτονομισμάτων. Για την απόκτηση μιας τέτοιας κάρτας θα πρέπει κάποιος να αποκτήσει λογαριασμό σε μια τράπεζα, είτε ταμειευτηρίου, είτε όψεως, είτε μισθοδοσίας και έτσι θα μπορεί να αγοράζει μέσω αυτής όλα τα αγαθά

και τις υπηρεσίες που προσφέρουν οι επιχειρήσεις, χωρίς να γίνεται χρήση του ‘‘πραγματικού’’ χρήματος. Όπως είναι φυσικό, μπορεί να τη χρησιμοποιήσει μόνο ο νόμιμος κάτοχός της. Η πρώτη κάρτα πληρωμής εμφανίστηκε το 1920 στις Η.Π.Α. και η πρώτη πιστωτική ήταν της Diners Club το 1951.

Υπάρχουν 5 είδη πλαστικών καρτών. Η πρώτη είναι η κάρτα ανάληψης μετρητών ή αλλιώς cash card. Μπορεί να τη χρησιμοποιήσει κάποιος σε ένα ΑΤΜ για να πραγματοποιήσει ανάληψη, κατάθεση ή οποιαδήποτε άλλη τραπεζική συναλλαγή και να πληρώσει λογαριασμούς. Η επόμενη είναι η χρεωστική με την οποία αποκτά ο χρήστης ηλεκτρονική πρόσβαση στο λογαριασμό του και αγοράζει οποιοδήποτε προϊόν επιθυμεί χρεώνοντας χρήματα από εκεί. Η πιστωτική επίσης εκδίδεται από κάποια τράπεζα και δίνει τη δυνατότητα αγοράς στον πελάτη, αλλά χωρίς να χρεώνεται άμεσα. Πρακτικά ο χρήστης παίρνει ένα μικρό δάνειο που το εξοφλεί αργότερα, αλλά να σημειωθεί πως οι κάρτες αυτές έχουν όριο αγορών. Όσον αφορά την προπληρωμένη, είναι πρακτικά ένα ηλεκτρονικό πορτοφόλι που φορτώνεται με όσα χρήματα επιθυμεί ο κάτοχός της και μπορεί μέσω αυτής να πραγματοποιήσει όποια αγορά θελήσει. Αποτελεί μια πιο ασφαλή λύση στα θέματα των συναλλαγών, αφού αν τυχόν κλαπεί θα χαθούν μόνο όσα χρήματα έχει τοποθετημένα μέσα. Τέλος, υπάρχει και η έξυπνη κάρτα η οποία στο εσωτερικό της έχει ένα μικροτσίπ που χρησιμεύει στην αποθήκευση μετρητών. Η χρήση της είναι η αποθήκευση πληροφοριών, η σύνδεση σε μια ηλεκτρονική συσκευή όπως είναι ο υπολογιστής και ο έλεγχος της ταυτότητας του χρήστη. Για παράδειγμα πρόσβαση σε κάποιο κτήριο ασφαλείας ή πληρωμή ηλεκτρονικού εισιτηρίου στα μέσα μαζικής μεταφοράς.

Το πλαστικό χρήμα ξεκίνησε να κερδίζει έδαφος στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Ακόμα και τώρα δεν είναι λίγοι αυτοί που είτε δεν θέλουν να κάνουν συναλλαγές μέσω καρτών είτε δεν γνωρίζουν, και δυστυχώς αρκετοί ανήκουν σε νεαρές ηλικίες. Η αύξηση της χρήσης τους ξεκίνησε το 2015 με τα Capital Controls όπου και οι Έλληνες αναγκάστηκαν να τις χρησιμοποιούν περισσότερο, αλλά και μετέπειτα λόγω της σύνδεσης της χρήσης των καρτών με το αφορολόγητο. Πιο αναλυτικά, η αξία των συναλλαγών με κάρτες ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2017 έφτασε το 12,1% σε αντίθεση με το 2015 που ήταν στο 5%. Επίσης, σύμφωνα με στοιχεία της ΕΚΤ, ο κάθε πολίτης το 2017 πραγματοποίησε κατά μέσο όρο 47 συναλλαγές, ενώ το 2014 ήταν λιγότερες από 8. Ιδιαίτερα από τη στιγμή που οι συσκευές POS έγιναν υποχρεωτικές για τις επιχειρήσεις, η αξία των συναλλαγών με κάρτα άγγιξε τα 21,5 δισ. € το 2017. Όσο για τις πιστωτικές κάρτες, επίσης αυξήθηκε η χρήση τους από τα 4 δισ. € που ήταν η αξία τους το 2014 έφτασε στα 5,5 δισ. € το 2017. Ο συνολικός αριθμός κυκλοφορίας τους το ίδιο έτος ήταν πάνω από 15 εκατ. κάρτες, με τις περισσότερες από αυτές να είναι χρεωστικές.¹ Το 2020 οι

¹Πηγή: <https://freesunday.gr/oikonomia/item/24133-ragdaia-ayxhsh-sth-chrhsh-plastikoy-chrhmatos>

περισσότεροι Έλληνες πραγματοποίησαν τις αγορές τους με κάρτα, και συγκεκριμένα την περίοδο των θερινών εκπτώσεων μόλις το 4% χρησιμοποίησε μετρητά.

Η ψυχολογία των παιδιών για τα χρήματα

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η συμπεριφορική χρηματοοικονομική βασίζεται στη ψυχολογία των επενδυτών. Σε αυτή την υποενότητα θα αναλυθεί πως αυτή εντάσσεται και στη ψυχολογία των παιδιών για τα χρήματα και πως υποπέφτουν σε ψυχολογικά και συμπεριφορικά σφάλματα.

Αρχικά, υπάρχει η αποστροφή απώλειας, η οποία παρουσιάστηκε πρώτη φορά από τους Daniel Kahneman και Amos Tversky το 1979. Σε αυτή τα παιδιά νιώθουν άσχημα για την απώλεια ενός πράγματος ακόμα και αν βρουν κάτι αντίστοιχο σε αξία αργότερα. Για παράδειγμα αν ένα κοριτσάκι χάσει την κούκλα του θα στενοχωρηθεί και θα τη σκέφτεται για πολύ καιρό, και ας αγοράσουν οι γονείς της πάλι την ίδια ακριβώς. Η αντίδραση του παιδιού βέβαια εξαρτάται και από την προσωπικότητά του. Η αποστροφή απώλειας ουσιαστικά κάνει ένα παιδί να μην δοκιμάζει νέα πράγματα γιατί φοβάται ότι θα χάσει και αυτά που ήδη έχει.

Ένας ακόμα γνωσιακός περιορισμός είναι το αποτέλεσμα της κτητικότητας, στο οποίο τα παιδιά εκτιμούν τα αγαθά που έχουν πιο πολύ από τα ίδια αγαθά που δεν τους ανήκουν. Οι άνθρωποι έχουν την τάση να είναι κτητικοί, είτε με τα παιχνίδια τους όταν είναι μικροί είτε αργότερα με τους ανθρώπους και τα προσωπικά τους αποκτήματα. Έτσι και τα παιδιά, αυτά που είναι δικά τους δεν θέλουν να τα μοιράζονται γιατί ουσιαστικά δεν ξέρουν πώς να παίξουν με άλλα παιδάκια παρά μόνο μέσα από τα παιχνίδια που έχουν. Όταν είναι 2-3 ετών μπορούν να καταλάβουν ποια είναι αυτά τα αγαθά που θα φέρουν αναστάτωση στους γονείς τους, όπως για παράδειγμα να θέλουν το παιχνίδι του αδερφού/αδερφής τους, με αποτέλεσμα να κλαίνε και να γκρινιάζουν μέχρι να γίνει δικό τους. Να αναφερθεί επίσης πως το αποτέλεσμα της κτητικότητας συνδέεται και με την αποστροφή απώλειας.

Το αποτέλεσμα του χαμένου κόστους αναφέρει πως η μεγάλη συναισθηματική επένδυση που έχει κάνει κάποιος για μια ιδέα, είναι πολύ πιο ισχυρή από τη λογική του αναμενόμενου κέρδους από αυτή. Αυτό φαίνεται στα παιδιά όταν επενδύουν πάνω σε ανθρώπους ή πράγματα και δεν κόβουν αυτό το συναισθηματικό δέσιμο μαζί τους, σχεδόν ότι και αν γίνει. Να σημειωθεί πως οι μικρές ηλικίες είναι πιο ευαίσθητες σε αυτό από ότι τα παιδιά μεγαλύτερων ετών. Επίσης, οι γονείς αμφιταλαντεύονται πολλές φορές ανάμεσα στο τι πρέπει να κάνουν και στο τι θέλουν. Για παράδειγμα αγοράζουν ρούχα και παιχνίδια ώστε να ευχαριστήσουν τα παιδιά τους, αλλά από την άλλη δεν θέλουν γιατί φοβούνται μην δεν μπορούν στο μέλλον να ανταπεξέλθουν μόνα τους στις δυσκολίες της ζωής.

Ένα γνωσιακό σφάλμα είναι η διατύπωση, η οποία αναλύει πως έχει μεγάλη σημασία ο τρόπος που λέει κάποιος κάτι με την απόφαση που θα πάρει στο τέλος. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι συνέπειες αυτού του φαινομένου διαφέρουν από ηλικία σε ηλικία. Στα μικρά παιδιά δεν είναι το ίδιο γιατί επιλέγουν ακριβώς τις λέξεις που θα χρησιμοποιήσουν, αφού οι γνώσεις τους προς την σωστή πληροφόρηση είναι ακόμα ελλιπείς. Οι έφηβοι από την άλλη είναι πιο πιθανό να πάρουν μια λανθασμένη απόφαση για να αυξήσουν το περιθώριο του κέρδους τους, ίσως γιατί ακόμα δεν έχουν επίγνωση των συνεπειών της στον πραγματικό κόσμο.

Η ασυνέπεια του χρόνου αποτελεί ένα φαινόμενο στο οποίο ένας άνθρωπος κάνει μια σοφότερη επιλογή όταν αυτή πρέπει να γίνει στο μέλλον, σε αντίθεση με το όταν η πράξη είναι άμεση και πρέπει να επιλέξει, γιατί σε αυτή την περίπτωση συνήθως η επιλογή είναι “φτωχή”. Για παράδειγμα ένα σε ένα παιδάκι τεθεί το δίλλημα να φάει τώρα ένα ζαχαρωτό ή να περιμένει μέχρι αύριο για να φάει δύο, τότε κατά πάσα πιθανότητα θα επιλέξει να μην περιμένει και να φάει το ένα σήμερα. Γενικότερα οι μικρές ηλικίες όταν θέλουν κάτι το θέλουν εκείνη τη στιγμή, μιας και δεν είναι ακόμα διαθέσιμες να κατανοήσουν τον όρο της υπομονής και της “σωστής” απόφασης ενός διλήματος.

Ακόμα ένα γνωσιακό σφάλμα είναι η έλλειψη ειλικρίνειας. Τα παιδιά συνηθίζουν να λένε διάφορα ψευδάκια για πολλά πράγματα ή καταστάσεις γύρω τους. Το θέμα όμως είναι πως δεν καταλαβαίνουν ότι το κάνουν αυτό γιατί δεν γίνεται επίτηδες, απλά κάποιες φορές χρησιμοποιούν μια διαφορετική εκδοχή της αλήθειας μιας και η σκέψη τους γίνεται σε καθορισμένα πλαίσια και σε απόλυτους όρους. Επίσης, δεν έχουν ακόμα μεγάλη μνήμη όπως τα παιδιά σε μεγαλύτερες ηλικίες, άρα τα ψέματα που λένε είναι επειδή δεν θυμούνται τα πάντα από ένα περιστατικό που μπορεί να τους συνέβη. Όσο για τους λόγους που δεν λένε αλήθεια είναι επειδή είτε νιώθουν άσχημα για κάτι που έκαναν και φοβούνται την τιμωρία είτε επειδή είναι πιο δημιουργικά και θέλουν να εκφράσουν τη φαντασία τους είτε θέλουν να τραβήξουν την προσοχή πάνω τους. Όμως τα παιδιά σε ηλικίες 5-8 ετών, λένε ψέματα επειδή φοβούνται μην τιμωρηθούν για κάτι που έκαναν ή επειδή μπορεί να νιώθουν πίεση ή ακόμα και φόβο ότι θα απογοητεύσουν τους γονείς τους.

Ο κανόνας των συναισθημάτων αναλύει πως τα συναισθήματα επηρεάζουν άμεσα τις αποφάσεις και τη συμπεριφορά των ανθρώπων, επηρεάζοντάς τους με τέτοιο τρόπο ώστε να δρουν βάση αυτών και όχι μέσω της κοινής λογικής πολλές φορές. Αυτό ισχύει φυσικά και για τα παιδιά τα οποία τα αναπτύσσουν και σιγά σιγά μαθαίνουν να τα εξελίσσουν και να τα κατανοούν. Σύμφωνα με αρκετούς παιδοψυχολόγους, η προσπάθεια για έλεγχο των συναισθημάτων είναι σημαντικό να γίνεται από νωρίς, ώστε να μπορούν να τα ελέγχουν μετέπειτα στη ζωή τους. Δυο από τα βασικότερα είναι ο θυμός και η απογοήτευση. Τα παιδιά είναι απόλυτα λογικό να αισθάνονται θυμό αλλά οι γονείς είναι αυτοί που θα τα μάθουν πώς να τον διαχειρίζονται και να τον εκφράζουν με κατάλληλους τρόπους. Η απογοήτευση πολλές φορές είναι η αιτία του θυμού και την εξωτερικεύουν με το να χτυπούν άλλα

παιδάκια ή να κλαίνε και να φωνάζουν, αφού από τη στιγμή που θα βάλουν κάτι στο μυαλό τους το θεωρούν δεδομένο ότι πρέπει να γίνει. Εννοείται πως κανένα παιδί δεν γίνεται και δεν πρέπει ίσως να μεγαλώσει χωρίς να νιώσει την απογοήτευση, αλλά και πάλι είναι στα χέρια των γονιών να τους διδάξουν τη σωστή διαχείρισή της.

Σημαντικό γνωστικό σφάλμα είναι το αίσθημα της συνεισφοράς με το οποίο τα παιδιά μαθαίνουν να προσφέρουν τη βοήθειά τους χωρίς να υπάρχει υλικό αντάλλαγμα. Είναι σίγουρα σημαντικό για τους γονείς να σέβονται τις επιθυμίες των παιδιών τους, αλλά πρέπει ταυτόχρονα να τους μάθουν πως όταν βοηθούν αυτούς ή κάποιον άλλον δεν θα υπάρχει πάντα υλική ανταμοιβή, αλλά κυρίως η συναισθηματική και πως μέσω αυτής θα γίνουν καλύτεροι άνθρωποι στο μέλλον. Αν τα παιδιά μάθουν πως για να κάνουν κάτι θα πρέπει να υπάρχει κάποιο δώρο ως ανταμοιβή, τότε σίγουρα δεν θα μπορούν να εκτιμήσουν την πραγματική αξία της προσφοράς και θα ζητάνε όλο και περισσότερα πράγματα.

Όσον αφορά την υπερβολική αυτοπεποίθηση είναι ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά που έχουν τα παιδιά, την τάση δηλαδή να έχουν σε πολύ υψηλή εκτίμηση τις ικανότητές τους, σε βαθμό που δεν πρέπει, γιατί αυτό τις περισσότερες φορές τους οδηγεί σε λάθη. Μελέτες έχουν δείξει πως στο μυαλό τους τα λάθη τους τα καταχωρούν ως επιτυχίες και είναι υπερβολικά αισιόδοξα για τις καταστάσεις που θα αντιμετωπίσουν στο μέλλον. Για αυτό πρέπει να η αυτοπεποίθηση να καλλιεργείται από νωρίς αλλά μέσα σε λογικά πλαίσια.

Ο εγωκεντρισμός είναι ένα γνωστικό σφάλμα που συνδέεται άμεσα με την υπερβολική αυτοπεποίθηση. Επικεντρώνονται στον εαυτό τους και πως οι ίδιοι βλέπουν τον κόσμο, αφού δεν μπορούν ακόμα να δουν μια διαφορετική οπτική μέσω ενός άλλου ατόμου. Μπορεί επίσης να υιοθετήσουν μια συμπεριφορά που βίωσαν ή ένα τύπο λεξιλογίου που άκουσαν από κάποιον.

Παιδιά και τεχνολογία

Η τεχνολογία τη σημερινή εποχή έχει εξελιχθεί ραγδαία και η επιρροή που ασκεί στις ζωές των ανθρώπων είναι πολύ μεγάλη, σε τέτοιο βαθμό που είναι αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητάς τους. Η χρήση νέων τεχνολογιών, είτε αφορά την εκπαίδευση, τη ψυχαγωγία, την ενημέρωση, την εργασία, είναι και θα είναι ακόμα περισσότερο μελλοντικά, απαραίτητη. Φυσικά, αυτό έχει επηρεάσει τον τρόπο σκέψης των ανθρώπων και τη ζωή τους γενικότερα, αφού όλα σχεδόν μπορούν να πραγματοποιηθούν εξ' αποστάσεως και απλά μέσω ενός smartphone. Ιδιαίτερα στον τομέα των χρηματοοικονομικών, όλες οι συναλλαγές μπορούν πλέον να γίνουν μέσω ειδικών εφαρμογών στο

κινητό ή στον υπολογιστή, χωρίς να χρειάζεται να πάει ο πελάτης στην τράπεζα. Δυστυχώς όμως, πολλές φορές γίνεται κατάχρηση αυτής της διευκόλυνσης που προσφέρεται, με αποτέλεσμα τα άτομα να είναι εξαρτημένα από το διαδίκτυο, ιδιαίτερα τα παιδιά και οι έφηβοι.

Ένας από τους σημαντικότερους ρόλους των γονέων είναι να μάθουν στα παιδιά τους τη σωστή και ασφαλή χρήση του ίντερνετ. Λόγω των πολλών καθημερινών υποχρεώσεων και της ψυχολογικής κούρασης, πολλές φορές οι γονείς τους δίνουν ένα κινητό ή ένα tablet για να ασχοληθούν επειδή αποζητούν ηρεμία μετά από μια εξαντλητική μέρα. Όμως αυτό δεν είναι σίγουρα εποικοδομητικό. Σύμφωνα με έρευνες, 1 στα 3 παιδιά χρησιμοποιεί smartphone ή κάποιο άλλο παρόμοιο μέσο τεχνολογίας πριν καν μάθει να μιλάει. Όσο για την τηλεόραση, βλέπει κατά μέσο όρο 4 ώρες την ημέρα.² Επιπλέον, τις περισσότερες φορές, τα προγράμματα που παρακολουθούν είναι αμφιβόλου ποιότητας που απλά ‘κοιμίζουν’ το παιδί, κάνοντάς το νωχελικό και αδιάφορο ως προς το να έχει άλλα ενδιαφέροντα όπως είναι η άθληση και το διάβασμα βιβλίων.

Από την άλλη μεριά, αν γίνεται σωστή χρήση του διαδικτύου, τα παιδιά μπορούν να μάθουν πολλά πράγματα σε ότι τους αφορά, είτε είναι εκπαιδευτικού χαρακτήρα είτε ψυχαγωγικού. Όσον αφορά την οικονομική τους παιδεία, οι γονείς καλούνται αργά ή γρήγορα να απαντήσουν σε βασικά ερωτήματα που αφορούν το συγκεκριμένο θέμα. Ποιος είναι όμως ο σωστός τρόπος για να ξεκινήσει ένας γονιός να μιλάει στο παιδί του για τα χρήματα, την αξία τους αλλά και την τεχνολογία που τα απαρτίζει; Παρακάτω αποδεικνύεται πως δεν υπάρχει σωστή απάντηση στο ερώτημα αυτό, αλλά εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Επίσης, θα αναφερθούν κάποιοι τρόποι εκμάθησης τους στην σημερινή ψηφιακή εποχή.

Η χρήση της τεχνολογίας στα μικρά παιδιά σήμερα είναι σχεδόν επιβεβλημένη στη ζωή τους. Υπάρχουν τόσα ερεθίσματά της, από τηλεόραση, παιχνίδια, υπολογιστές, laptop, video-games, κονσόλες παιχνιδιών, κινητά και tablets, τα οποία είναι διαθέσιμα όλο το 24ωρο και πάντα μπροστά τους. Μόλις από την ηλικία των 2 ετών ξεκινά η πρώτη τους επαφή με αυτά. Τα παιδιά παρατηρούν τη συμπεριφορά των γονιών ή των μεγαλύτερων αδερφών τους και αν και δεν γνωρίζουν ακόμα να διαβάζουν και να γράφουν, μπορούν να εξοικειωθούν με την εικόνα και τον ήχο. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι όσο πιο πολύ έρχονται σε επαφή με την τεχνολογία, τόσο καλύτερα μαθαίνουν να τη διαχειρίζονται.

Οι κύριοι λόγοι που χρησιμοποιούν τα παιδιά τις συσκευές τεχνολογίας είναι 4. Αρχικά, για διασκέδαση και για να περάσουν τον ελεύθερο τους χρόνο, καθώς είναι πολύ πιο εύκολο και άμεσο από το να παίξουν με ένα παιχνίδι ή να φτιάξουν ένα παζλ για παράδειγμα. Έπειτα, για ενημέρωση και εκμάθηση, όχι μόνο για το σχολείο αλλά και για την προσωπική τους γνώση. Η ενίσχυση της

² Πηγή: <https://psychiki-ygeia.gr/ethismos-internet/>

δημιουργικότητας είναι άλλος ένας λόγος χρήσης των συσκευών τεχνολογίας και φυσικά η επικοινωνία της οποίας η χρήση πρέπει να γίνεται πάντα με την επιτήρηση των γονιών και όχι ανεξέλεγκτα γιατί εγκυμονεί κινδύνους. Μια από τις συσκευές που προτιμούν τα μικρά παιδιά είναι η τηλεόραση, μιας και είναι πάντα διαθέσιμη στο χώρο και πλέον υπάρχουν πολλά πακέτα με προσωποποιημένες υπηρεσίες ειδικές για αυτά, με παιδικά προγράμματα και ντοκιμαντέρ. Το tablet είναι το κύριο μέσο της τεχνολογίας που χρησιμοποιούν τα παιδιά γιατί εκεί μπορούν να παίζουν, να ζωγραφίσουν, να δουν βίντεο, να ακούσουν μουσική, ακόμα και να ψάξουν για πληροφορίες. Μεγάλο ρόλο σε αυτή την προτίμηση παίζει το βολικό για αυτά μέγεθος της οθόνης και η φορητότητά του. Οι κονσόλες παιχνιδιών προτιμώνται από μεγαλύτερης ηλικίας παιδιά, ενώ τα κινητά και οι υπολογιστές αν και είναι ευρέως διαδεδομένα στον κόσμο τους, στο μυαλό τους έχουν ότι είναι ιδιοκτησία των γονιών τους και πως η χρήση τους είναι πιο περίπλοκη από τις υπόλοιπες συσκευές.

Αξίζει να σημειωθεί πως τα παιδιά όταν έρχονται σε επαφή με την τεχνολογία αναπτύσσουν κάποιες δεξιότητες. Μαθαίνουν μόνο τους πώς να διαχειρίζονται μια συσκευή και γνωρίζουν πώς να ανοίξουν ένα παιχνίδι στο κινητό ή να αναζητήσουν πληροφορίες στο διαδίκτυο. Βέβαια το ότι ξέρουν πως γίνεται στο κινητό δεν σημαίνει ότι ξέρουν πως γίνεται και στο tablet για παράδειγμα. Επίσης, όταν η επαφή με την τεχνολογία είναι συχνή, μπορούν μέσα σε λίγο χρονικό διάστημα να κατανοούν περισσότερες λειτουργίες και να αναπτύσσουν περισσότερες δεξιότητες από όσες τα παιδιά που κάνουν περιστασιακή χρήση και αντιθέτως στρέφονται στους γονείς ή στα μεγαλύτερα αδέρφια τους για βοήθεια. Σημαντικό είναι το γεγονός ότι αν τα παιδιά έχουν εναλλακτικές ως προς τη φύση του παιχνιδιού, δηλαδή αν θα παίζουν με το tablet ή με το παιχνίδι τους, αρκετά είναι αυτά που θα προτιμήσουν τη δεύτερη επιλογή και όχι την εφαρμογή στην ηλεκτρονική συσκευή. Αυτό φυσικά εξαρτάται και από το χαρακτήρα του παιδιού, τη διαθεσιμότητα του κινητού, του υπολογιστή κλπ. και όπως αναφέρθηκε, από τις εναλλακτικές επιλογές που έχουν για να αξιοποιήσουν τον ελεύθερο τους χρόνο.³

Δεν υπάρχουν όμως μόνο τα παιχνίδια στο κινητό που απασχολούνται τα παιδιά αλλά και η πρόσβαση στο διαδίκτυο, που στο μυαλό τους το έχουν σαν κάτι μαγικό. Σύμφωνα με έρευνα που έγινε το 2018 από το OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), το 18% των παιδιών που ερωτήθηκαν το έτος του 2015 είχε την πρώτη του επαφή με το ίντερνετ πριν την ηλικία των 6, ενώ στις ηλικίες των 3-4 χρονών το ένα τρίτο των παιδιών στο Ηνωμένο Βασίλειο ξέρει πώς να ‘‘σερφάρει’’, με τα ποσοστά σε χώρες όπως την Ολλανδία, το Βέλγιο και τη Σουηδία να είναι αρκετά παραπάνω (78%, 70%, 70% αντίστοιχα). Επίσης, στις Ηνωμένες Πολιτείες το 42% των παιδιών ηλικίας 0-8 ετών έχουν δικό τους tablet και το 80% σε όλο τον κόσμο έχει πρόσβαση στο

³ Πηγή: <https://core.ac.uk/download/pdf/159629895.pdf>

διαδίκτυο. Βέβαια τα στοιχεία δεν είναι ίδια για όλες τις χώρες, όπως για παράδειγμα στο Μεξικό και στο Περού το 20% των παιδιών χρησιμοποίησε πρώτη φορά το διαδίκτυο μετά την ηλικία των 13 ετών. Επίσης, υπάρχει διαφορά στο φύλο, μιας και τα αγόρια είναι πιθανόν να ξεκινήσει η επαφή τους με τις ηλεκτρονικές συσκευές και το ίντερνετ νωρίτερα από ότι των κοριτσιών. Το ίδιο ισχύει και στο κριτήριο της οικονομικής οικογενειακής κατάστασης.

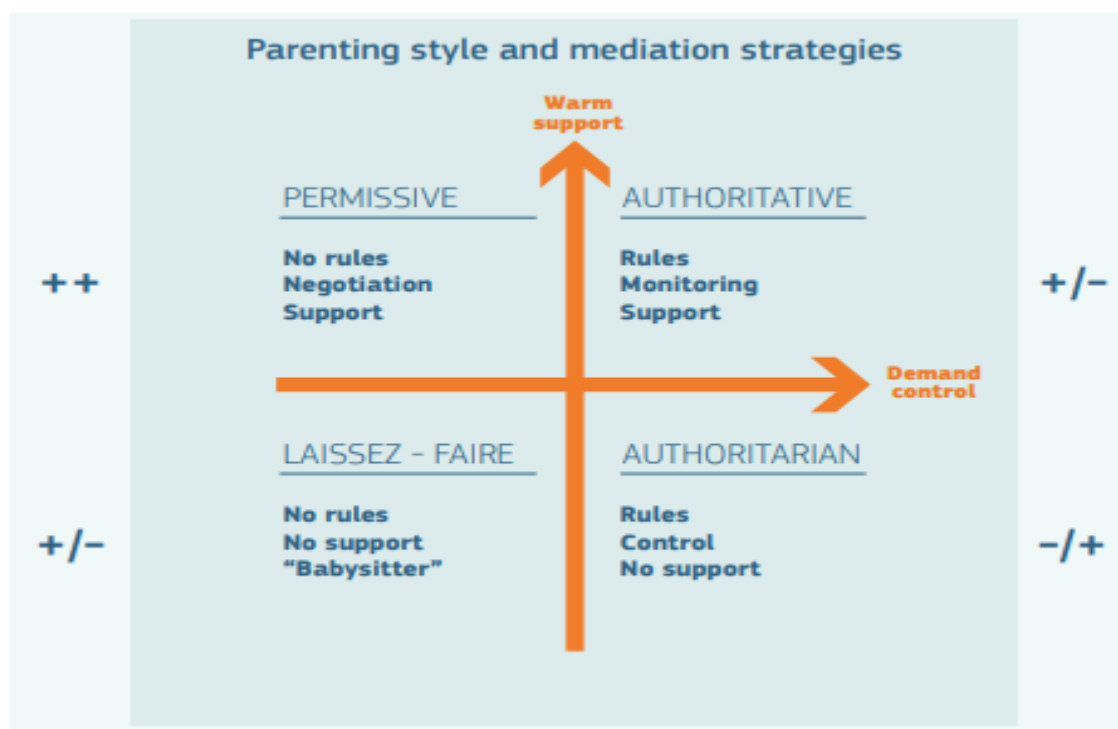
Στα παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας (11-18 ετών) έρευνες έδειξαν πως αν αυξηθεί η ώρα χρήσης του διαδικτύου κατά 2 ώρες, η σωματική τους δραστηριότητα θα μειωθεί κατά 30 λεπτά. Επιπλέον, το 77% των παιδιών στην Αμερική κοιμάται με το κινητό δίπλα στο κρεβάτι τους και μάλιστα το 56% από αυτούς στέλνει μηνύματα μέχρι και μια ώρα πριν κοιμηθεί. Στο Ηνωμένο Βασίλειο το ποσοστό αυτό φτάνει το 85%. Βέβαια, αυτό επηρεάζει άμεσα τον ύπνο και την ποιότητά του καθώς η οθόνη των συσκευών εκπέμπει ένα φως που δεν αφήνει τον εγκέφαλο να ηρεμήσει και να ‘μπει σε sleep mode’, αλλά ρόλο παίζει και το περιεχόμενο που βλέπουν τα παιδιά πριν κοιμηθούν, το οποίο μπορεί να μπερδέψει την ψυχολογία τους, ακόμα και να τα τρομάξει.

Μύηση των παιδιών στο ψηφιακό χρήμα

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η τεχνολογία είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινότητας των ανθρώπων η οποία εντάσσεται σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβάνοντας και αυτή των χρηματοοικονομικών συναλλαγών. Θεωρείται πλέον δεδομένο το να γνωρίζει κανείς πώς να πραγματοποιήσει μια ηλεκτρονική συναλλαγή και μάλιστα όπως φαίνεται σε λίγο καιρό, το ηλεκτρονικό χρήμα θα είναι το μόνο που θα κυκλοφορεί. Τι γίνεται όμως με τα παιδιά και την μύηση τους σε αυτού του είδους την τεχνολογία;

Αρχικά, να αναφερθεί πως οι γονείς είναι αυτοί που πρώτοι θα μάθουν στα παιδιά τους τη σημασία της ηλεκτρονικής αποταμίευσης και πως ακριβώς λειτουργούν οι ηλεκτρονικές συναλλαγές. Γενικά, υπάρχει διαφορά ως προς τον τρόπο εκμάθησης, ανάλογα με τον χαρακτήρα, την οικογενειακή κατάσταση και κυρίως το εισόδημά τους. Σύμφωνα με το διάγραμμα παρακάτω, (Valcke et al. 2010), υπάρχουν 4 διαφορετικά στυλ, οι γονείς που είναι πιο ανεκτικοί, οι αυταρχικοί, οι επιτακτικοί και οι αδιάφοροι. Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει αυτούς που δεν βάζουν ξεκάθαρους κανόνες στα παιδιά τους για τις ώρες που αυτά θα ασχοληθούν με τα ψηφιακά μέσα ούτε για το περιεχόμενο που θα δουν, απλά κάποιες φορές συζητούν μαζί τους ως προς το τι πρέπει να προσέχουν. Στην δεύτερη κατηγορία οι γονείς απλά απαγορεύουν τη χρήση και βάζουν κανόνες χωρίς να εξηγήσουν στα παιδιά γιατί το κάνουν αυτό και μάλιστα δεν είναι διατεθειμένοι και να το συζητήσουν. Οι επιτακτικοί γονείς θέτουν

πιο ξεκάθαρα όρια και το πιο συχνό είναι η ώρα που επιτρέπεται στα παιδιά να απασχολούνται με τις ηλεκτρονικές συσκευές, αλλά πάντα με συζήτηση και ενδιαφέρον. Η τελευταία κατηγορία αφορά αυτούς που δεν ασχολούνται καθόλου με το περιεχόμενο που μπορεί να παρακολουθεί το παιδί τους σε μια ηλεκτρική συσκευή και δεν παρεμβαίνουν καθόλου. Τα ίδια ισχύουν και στον τρόπο που θα μνήσουν τα παιδιά στις ηλεκτρονικές συναλλαγές και στην ηλεκτρονική αποταμίευση.

Γράφημα 1: Τρόποι διαχείρισης ψηφιακών μέσων στα παιδιά από τους γονείς⁴

Η ηλικία στην οποία είναι τα παιδιά παίζει μεγάλο ρόλο στο πως αντιλαμβάνονται το χρήμα. Όταν είναι 3-4 ετών παρατηρούν τους γονείς τους και μπορούν να αναγνωρίσουν το χρώμα, το μέγεθος και το σχήμα ενός κέρματος ή ενός χαρτονομίσματος αλλά όχι ακόμα την αξία που έχουν. Στην ηλικία των 5-7 ετών κατανοούν τον τρόπο υπολογισμού των χρημάτων, στο να αγοράσουν αγαθά από το κυλικείο του σχολείου για παράδειγμα, και συνήθως υπάρχει απόκτηση ενός κουμπαρά για να αποταμιεύσουν το χαρτζιλίκι τους. Όταν είναι πάνω από 8 χρονών ξεχωρίζουν τα φτηνά από τα πιο

⁴ Πηγή: <https://core.ac.uk/download/pdf/159629895.pdf>, σελ.50

ακριβά προϊόντα, μπορούν να οργανώσουν και να αξιολογήσουν την ποσότητα των χρημάτων που δίνουν οι γονείς τους στο σούπερ μάρκετ και καταλαβαίνουν πως αν δεν είναι απαραίτητο να ξοδέψουν κάποιο ποσό, είναι καλύτερα να το αποταμιεύσουν.

Για να κατανοήσουν τα παιδιά την έννοια της αποταμίευσης θα πρέπει η εκμάθησή της να γίνεται από νεαρή ηλικία, όταν είναι 3-4 χρονών. Η σύνδεσή της με αξίες όπως είναι η υπομονή, οι βασικές ηθικές αξίες και η καλλιέργεια της συναισθηματικής νοημοσύνης των γνωρισμάτων όπως η αγάπη, η ευελιξία, η τιμιότητα, ο αυτοσεβασμός και η αυτοσυγκράτηση είναι πολύ σημαντική για την εξελικτική ωριμότητα των παιδιών. Με την αποταμίευση τα παιδιά δεν μαθαίνουν απλώς να βάζουν κάποια χρήματα στην άκρη, αλλά διδάσκονται να έχουν έναν πιο ισορροπημένο τρόπο ζωής, να διαχειρίζονται τα συναισθήματά τους καλύτερα, να είναι υπεύθυνα και ώριμα άτομα και να είναι πιο εύελικτα στη μετέπειτα πορεία της ζωής τους.

Ανάλογα την ηλικία που βρίσκεται το παιδί, υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι ώστε οι γονείς να μπορέσουν να του μάθουν τι συμβαίνει ακριβώς με τα χρήματα και πως λειτουργεί η αποταμίευση. Όταν είναι 4-7 χρονών, καλό είναι ο γονέας να του δείξει πως ακριβώς είναι τα λεφτά (μορφή, σχήμα, χρώμα του καθενός) και να του εξηγήσει τη χρησιμότητά τους, να μετρήσουν νομίσματα μαζί ώστε να βελτιωθούν και οι μαθηματικές ικανότητες ή να παίξουν ταμίας και πωλητής, να αποκτήσει ένα κουμπαρά και να πάνε σε κάποιο μαγαζί ή ακόμα και σε κάποια τράπεζα, για να εξηγήσει και ο γονέας και ο υπάλληλος ίσως πως ακριβώς λειτουργεί η διαδικασία της συναλλαγής. Στην ηλικία των 8-12 τα παιδιά έχουν πιο ανεπτυγμένη την ικανότητα της αντίληψης και της λογικής σκέψης ώστε να κατανοήσουν καλύτερα την ιδέα της αποταμίευσης και των συναλλαγών. Έτσι, οι γονείς μπορούν να τους δείξουν κάποια sites και εφαρμογές οικονομικού περιεχομένου, να επιλέξουν ένα παιδικό ηλεκτρονικό λογαριασμό που θα διαχειρίζονται μαζί για αποταμίευση και να ανοίξουν και λογαριασμό στην τράπεζα. Με αυτό τον τρόπο θα μάθουν τα παιδιά πως πραγματικά λειτουργούν οι συναλλαγές, πως είναι να έχουν ένα κεφάλαιο στην τράπεζα, τι μπορούν να κάνουν για να το αυξήσουν και πότε είναι απαραίτητο ή όχι να ξοδέψουν τα χρήματά τους. Όταν είναι πάνω από 13 χρονών είναι πλέον σε θέση να διαχειριστούν έναν πραγματικό λογαριασμό, να κατανοήσουν τους φόρους και να έχουν μια σχετική αυτονομία στα οικονομικά τους, ως προς το ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος να ξοδέψουν τα λεφτά τους, ακόμα και να τα επενδύσουν.

Στη σημερινή εποχή βέβαια, ότι αφορά τον χρηματοοικονομικό τομέα, γίνεται ηλεκτρονικά, και οι γονείς πρέπει να βρουν τρόπους να μιλήσουν τα παιδιά τους σε αυτό τον κόσμο, με ασφάλεια και προσοχή. Πρέπει να κατανοήσουν τη διαφορά ανάμεσα στο εικονικό χρήμα και στο πραγματικό, σε αυτό που είναι απτό. Γενικά, υπάρχουν πολλά sites, παιχνίδια και εφαρμογές στα κινητά ή στα tablet που μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά να καταλάβουν καλύτερα πως λειτουργεί το ψηφιακό χρήμα. Πιο συγκεκριμένα, ορισμένες ιστοσελίδες έχουν κάποια παιχνίδια με λεφτά για τα παιδιά κάθε

ηλικίας, ώστε να είναι πιο διασκεδαστική η εκμάθησή τους. Για παράδειγμα, σε μια εφαρμογή που κυκλοφόρησε πρόσφατα, μπορούν να κερδίσουν χρήματα παίζοντας αλλά αν τα ξοδέψουν για κάποιες αναβαθμίσεις, όπως και στην πραγματική ζωή, αυτά εξαφανίζονται και πρέπει να το πάνε πάλι από την αρχή. Επιπλέον, σε κάποιες άλλες εφαρμογές, τα παιδιά άνω των 6 ετών μπορούν να έχουν ένα δικό τους λογαριασμό και κάρτα και να διαχειρίζονται εικονικά τα χρήματά τους, πάντα όμως με την επιτήρηση των γονιών. Το άνοιγμα λογαριασμού και η επαφή με μια κάρτα είναι πολύ σημαντικά για να καταλάβουν πως είναι πραγματικά να διαχειρίζονται κάποιο ποσό, και ότι αυτό δεν είναι απλά ένας αριθμός στις οθόνες τους. Επίσης, όταν έχουν χαρτονομίσματα και κέρματα, βιάζονται συνήθως να τα ξοδέψουν όλα μονομιάς, ενώ όταν είναι σε ηλεκτρονική μορφή σκέφτονται περισσότερο πως θα τα αποταμιεύσουν, παρά πως θα τα χαλάσουν. Οι κάρτες που δίνονται είναι προπληρωμένης μορφής, και φυσικά έχουν και οι γονείς πρόσβαση, ενώ ο κλασικός κουμπαράς δίνει τη θέση του σε νέα εργαλεία εικονικής διαχείρισης χρημάτων.

Όσο πιο νωρίς μπορέσουν οι γονείς να εντάξουν τα παιδιά τους στην νοοτροπία του ψηφιακού χρήματος αλλά και γενικότερα αυτού, τόσο το καλύτερο. Υπάρχει φυσικά το κλασικό παιχνίδι της Μονόπολης το οποίο είναι βασισμένο στις πραγματικές συναλλαγές που γίνονται μεταξύ των ανθρώπων σε ένα ανταγωνιστικό περιβάλλον και είναι ταυτόχρονα διασκεδαστικό. Πριν κάποια χρόνια μάλιστα κυκλοφόρησε στην αγορά και η Μονόπολη με κάρτα, στην οποία οι παίκτες έχουν κάρτες αντί για χαρτονομίσματα και όλο το παιχνίδι γίνεται μέσω ηλεκτρονικών συναλλαγών. Γενικότερα όμως είναι σημαντικό να συζητήσουν οι γονείς με τα παιδιά τους όλα τα θέματα που αφορούν τα χρήματα και απασχολούν το οικογενειακό τους περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, να μιλήσουν για τα χρέη που μπορεί να έχουν και να τους μεταδώσουν υγιεινές χρηματοοικονομικές συνήθειες. Επίσης, να μην ελέγχουν συνεχώς τις κινήσεις στον τραπεζικό λογαριασμό των παιδιών, αλλά να τους εξηγήσουν πως αυτά είναι υπεύθυνα για την ορθή διαχείρισή του και ποιες θα είναι οι συνέπειες αν κάνουν λανθασμένες επιλογές. Τέλος, να τους επισημάνουν πως όσα χρήματα και να έχει κάποιος, δεν τον κάνουν αυτόματα και καλό άνθρωπο, και πως το πιο σημαντικό στη ζωή είναι να έχουν αξίες και να βοηθούν τους συνανθρώπους τους με δωρεές και φιλανθρωπίες όποτε μπορούν.

Κεφάλαιο 3^ο: Ερευνητική μεθοδολογία

Μεθοδολογία της έρευνας

Το επίτευγμα της συγκεκριμένης εργασίας ή αλλιώς η συμβολή μου για την διεκπεραίωσή της είναι η έρευνα σε συγκεκριμένο δείγμα με τη μορφή ενός ερωτηματολογίου με δομημένες ερωτήσεις από τις οποίες προκύπτουν συμπεράσματα για την λεπτομερή εικόνα που ενδεχομένως έχουν τα παιδιά αυτής της ηλικίας γύρω από την ιδέα του χρήματος και των ευρύτερων εννοιών.

Ο βασικός σκοπός της εν λόγω έρευνας είναι να διευρυνθεί η σχέση των παιδιών με τα χρήματα. Συγκεκριμένα, ποια είναι η οπτική τους και πως κατανοούν τις έννοιες της αποταμίευσης και του ψηφιακού χρήματος, καθώς και ποια είναι η σχέση τους με το διαδίκτυο.

Για να μπορέσουν να συλλεχθούν τα δεδομένα χρησιμοποιήθηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο πρωτογενής ποσοτικής μεθόδου. Στον συγκεκριμένο τύπο έρευνας μελετώνται μεγάλα δείγματα και η ανάλυση των δεδομένων που συλλέγονται οδηγεί τους ερευνητές να κάνουν πετυχημένες προβλέψεις που αφορούν το θέμα που εξετάζουν. Η μελέτη πραγματοποιείται με τη βοήθεια στατιστικών προγραμμάτων και στην προκειμένη περίπτωση έγινε με το πρόγραμμα του Excel και του SPSS. Τα αποτελέσματα θα αποτυπωθούν παρακάτω με τη μορφή διαγραμμάτων και πινάκων.

Δείγμα της έρευνας

Το δείγμα στη συγκεκριμένη έρευνα αποτελείται από παιδιά ηλικίας 5-11 ετών τα οποία κλήθηκαν να απαντήσουν στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, πάντα υπό την επίβλεψη των γονιών τους. Το ερωτηματολόγιο κοινοποιήθηκε σε 60 άτομα συνολικά στην πόλη της Αθήνας. Κάποια εξ αυτών

διανεμήθηκαν ηλεκτρονικά σε παιδιά που κατοικούν και φοιτούν στο κέντρο της Αθήνας και στα Βόρεια Προάστια, ενώ πολλά από αυτά μοιράστηκαν συγκεκριμένα στο Β' και στο Γ' Δημοτικό Σχολείο Ψυχικού. Από τα 60, συμπληρώθηκαν πλήρως τα 56 ενώ η δειγματοληψία ήταν τυχαία με δείγμα ευκολίας. Τέλος, να σημειωθεί πως η διάρκεια της έρευνας ήταν ένας μήνας.

Τελικός σχεδιασμός του ερωτηματολογίου

Το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε 22 ερωτήσεις, εκ των οποίων οι 21 ήταν πολλαπλής επιλογής κλειστού τύπου και η μια ήταν ανοιχτή που αφορούσε την περιοχή στην οποία διαμένουν τα παιδιά. Να σημειωθεί επίσης πως οι ερωτήσεις διαμορφώθηκαν σε συνεργασία με τον κ. Φίλιππα, επιβλέπων της διπλωματικής αυτής εργασίας. Η διάρκεια συμπλήρωσής του ήταν περίπου δέκα λεπτά, οι ερωτήσεις ήταν απλές ώστε να είναι κατανοητές από τα παιδιά και τα στοιχεία τους είναι ανώνυμα, με τις απαντήσεις τους να χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για τους ερευνητικούς σκοπούς της εργασίας αυτής.

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε είναι χωρισμένο σε 4 ενότητες. Στην πρώτη υπήρχαν δυο ερωτήσεις δημογραφικού χαρακτήρα που αφορούσαν το φύλο του παιδιού και την περιοχή στην οποία διαμένει. Στην δεύτερη ενότητα οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν σε ερωτήματα σχετικά με την αποταμίευση, κάποια από αυτά σε πιο ξεκάθαρη μορφή όπως για παράδειγμα αν αποταμιεύουν χρήματα και που, αλλά και σε ερωτήσεις κρίσεως του τύπου *‘Θα προτιμούσες να σου δώσουν τώρα μια σοκολάτα ή να περιμένεις μια βδομάδα για να πάρεις δυο σοκολάτες;’*. Στην τρίτη ενότητα τα παιδιά ερωτήθηκαν για θέματα που αφορούσαν την γενικότερη αντίληψή τους για τα χρήματα, όπως τι κάνουν αν τα οικονομικά της οικογένειάς τους δεν πάνε πολύ καλά, αν κάνουν κάτι για να κερδίσουν κάποια λεφτά και αν γνωρίζουν τι είναι ένα ΑΤΜ και πως αυτό λειτουργεί. Η τέταρτη ενότητα σχεδιάστηκε για να πραγματοποιηθούν ερωτήσεις πάνω στο διαδίκτυο. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά κλήθηκαν να απαντήσουν αν το χρησιμοποιούν, σε τι ηλικία ξεκίνησαν και ποιος είναι ο λόγος που συνδέονται διαδικτυακά.

Τέλος να σημειωθεί πως το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε μέσω του εργαλείου της Google Forms και θα παρατεθεί στο Παράρτημα παρακάτω.

Περιορισμοί της έρευνας

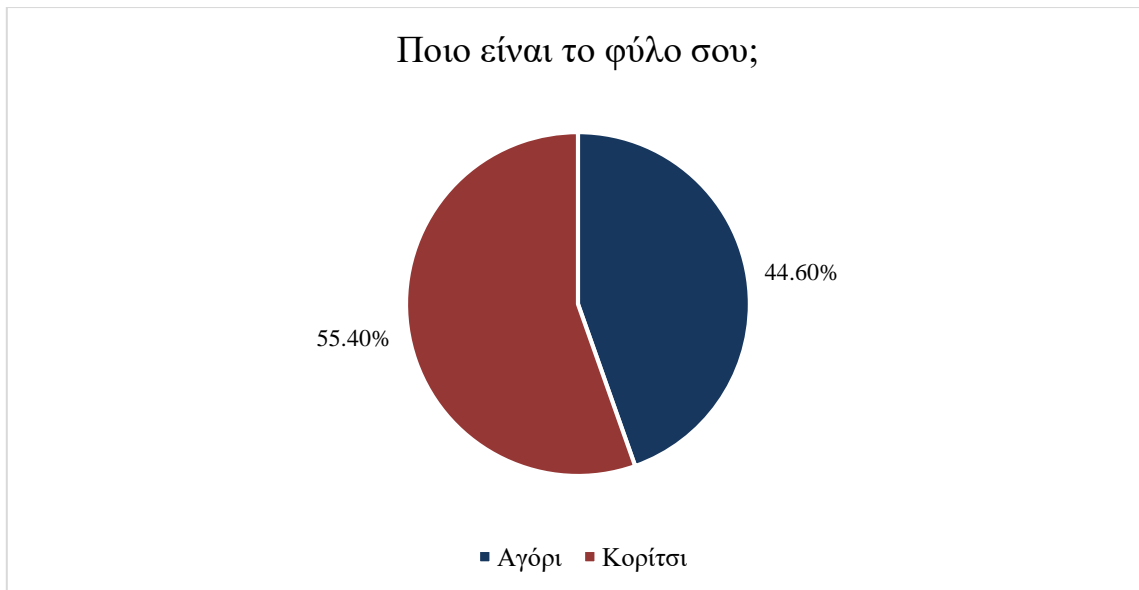
Με τον όρο περιορισμοί της έρευνας νοούνται κάποιες δυσκολίες που μπορεί να υπήρξαν κατά τη διάρκεια της εκπόνησής της. Στην συγκεκριμένη περίπτωση οι περιορισμοί ήταν δυο. Αρχικά, το δείγμα ήταν μικρό λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι η έρευνα έγινε τους θερινούς μήνες και τα σχολεία ήταν κλειστά, συνεπώς ο αριθμός των συμμετεχόντων θα μπορούσε να είναι μεγαλύτερος. Η δεύτερη δυσκολία που προέκυψε ήταν πως με την πανδημία του COVID-19 η έρευνα περιορίστηκε κυρίως σε ηλεκτρονικής μορφής διαμοιρασμό του ερωτηματολογίου, με συνέπεια όποια παιδιά ή γονείς είχαν τυχόν απορίες, να μην ήταν εύκολο να επικοινωνήσουν για διευκρινίσεις.

Κεφάλαιο 4^ο: Αποτελέσματα έρευνας

Διαγραμματική απεικόνιση αποτελεσμάτων

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει παρουσίαση και ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας που πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια του ερωτηματολογίου.

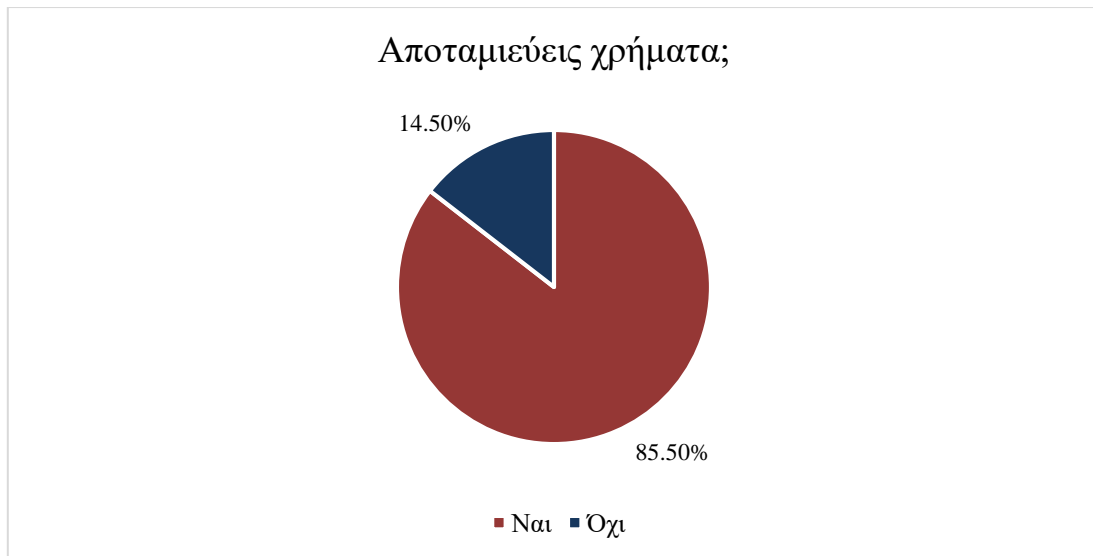
Στην Α' ενότητα οι ερωτήσεις αφορούσαν δημογραφικά χαρακτηριστικά των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, η πρώτη ερώτηση ήταν για το φύλο τους. Στο γράφημα 2 φαίνεται πως το 55,4% ήταν κορίτσια και το 44,6% ήταν αγόρια.

Γράφημα 2: Φύλο

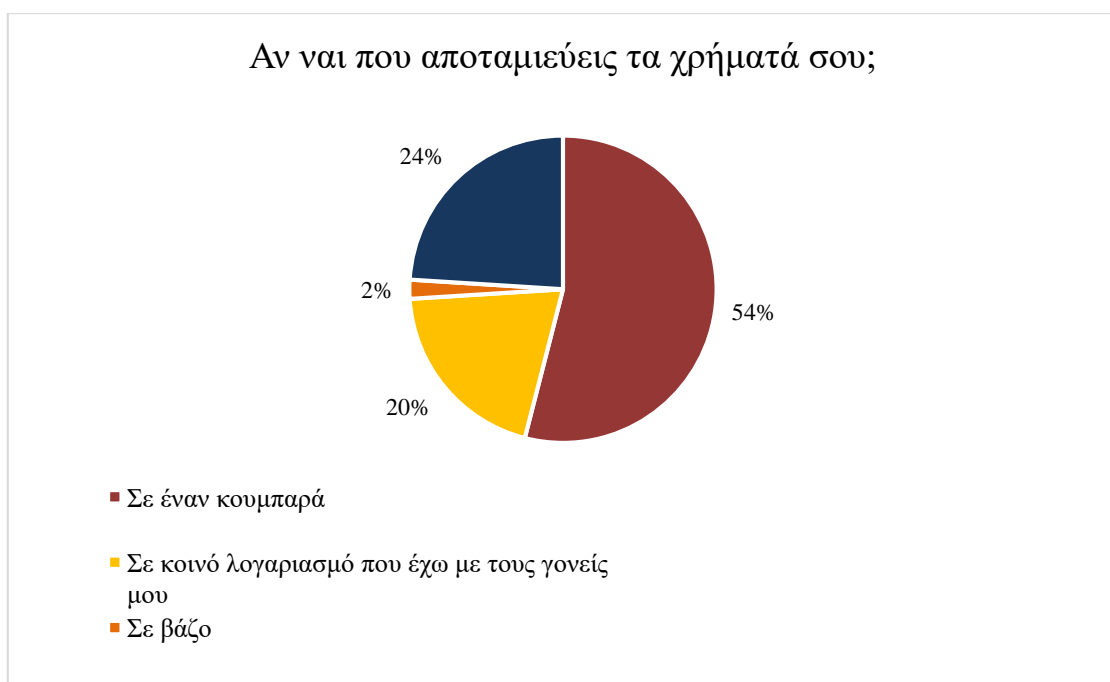
Η επόμενη ερώτηση ήταν για την περιοχή στην οποία διαμένουν οι συμμετέχοντες. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν σε διάφορες περιοχές της Αθήνας. Έτσι, οι απαντήσεις προήλθαν από Πειραιά, Άνω Λιόσια, Χαλάνδρι, Άνω Πατήσια, Βούλα, Κηφισιά, Νέα Σμύρνη, Περιστέρι και Εξάρχεια.

Η δεύτερη ενότητα αφορούσε ερωτήσεις σχετικές με την αποταμίευση. Στην πρώτη τα παιδιά ερωτήθηκαν αν αποταμιεύουν χρήματα. Αξίζει να σημειωθεί πως το 85,5% απάντησε πως αποταμιεύει, ενώ μόλις το 14,5% απάντησε αρνητικά.

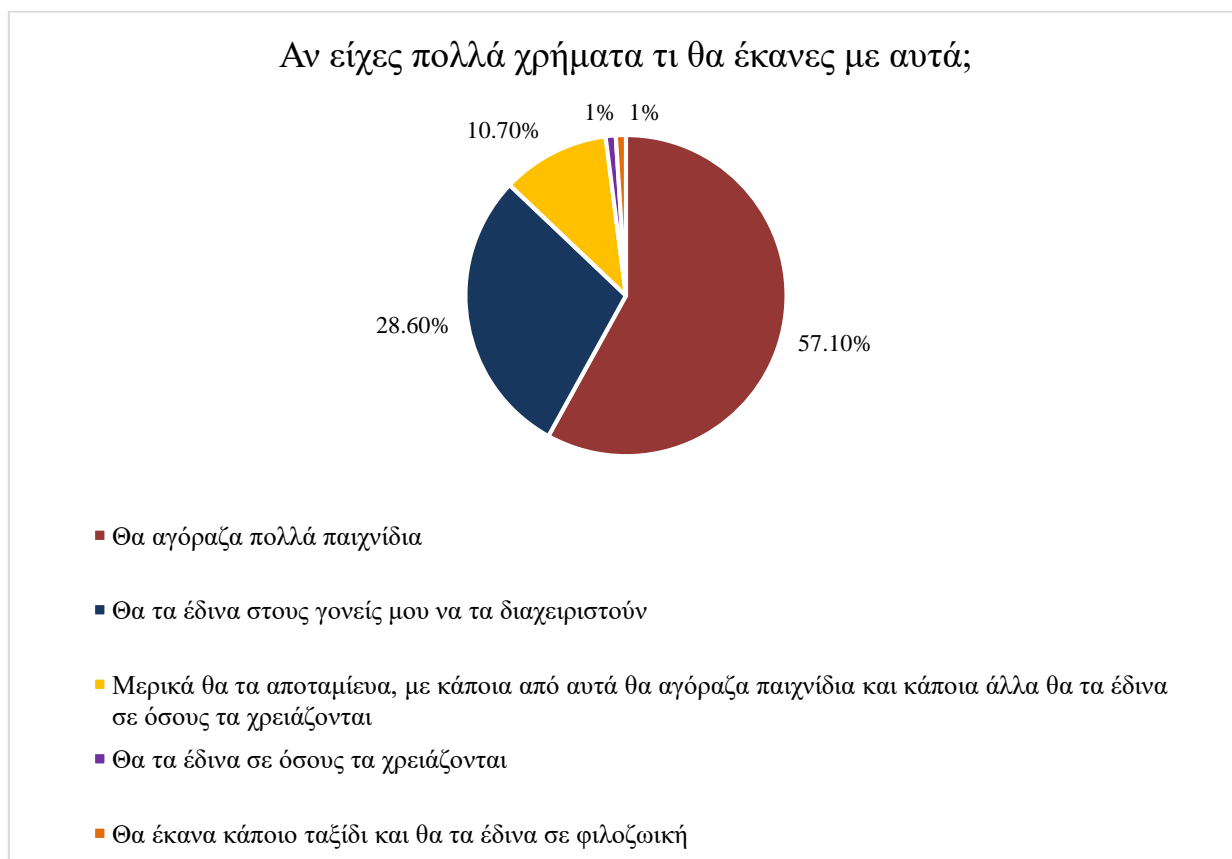
Γράφημα 3: Αποταμίευση χρημάτων

Στη συνέχεια, όσοι απάντησαν θετικά στην προηγούμενη ερώτηση, έπρεπε να δηλώσουν ποιο είναι το μέρος στο οποίο αποταμιεύουν τα χρήματά τους. Παραπάνω από τους μισούς απάντησαν σε έναν κουμπαρά (54%), το 24% σε ένα πορτοφόλι, το 20% σε κοινό λογαριασμό που έχει με τους γονείς του, το 12% σε ένα βάζο.

Γράφημα 4: Χώρος αποταμίευσης χρημάτων

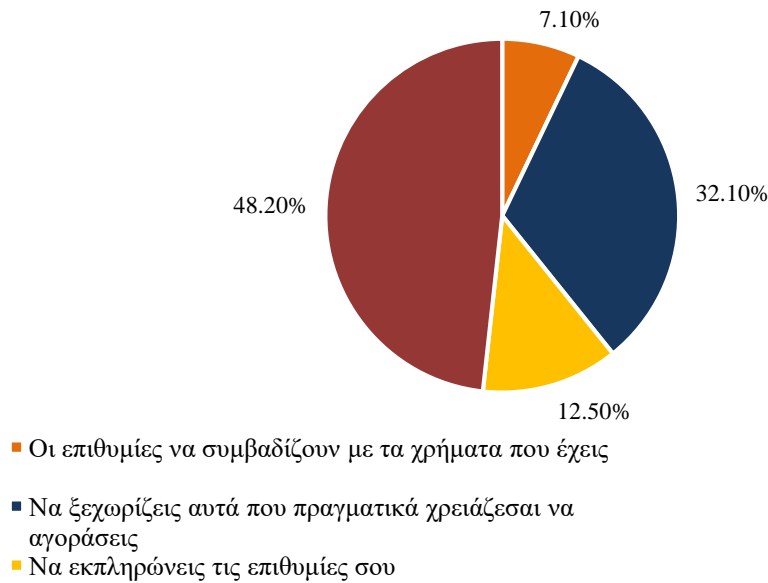
Η ερώτηση 5 καλούσε τους συμμετέχοντες να απαντήσουν τι θα έκαναν αν είχαν πολλά χρήματα. Το 57,1% απάντησε πως μερικά θα τα αποταμίευαν, με κάποια θα αγόραζαν παιχνίδια και άλλα θα τα έδιναν σε όσους τα χρειάζονταν, το 28,6% θα αγόραζε πολλά παιχνίδια, το 10,7% θα τα έδινε στους γονείς του για να τα διαχειριστούν και κάποια παιδιά απάντησαν θα έδιναν τα χρήματα σε άλλους που δεν έχουν και πως θα έκαναν κάποιο ταξίδι ή θα τα δώριζαν σε κάποια φιλοζωική.

Γράφημα 5: Πράγματα που θα έκαναν τα παιδιά αν είχαν πολλά χρήματα

Παρακάτω παρουσιάζονται οι απαντήσεις των ερωτηθέντων σχετικά με μια ερώτηση κρίσεως η οποία έλεγε: *Κάποια πράγματα πρέπει να τα αγοράσεις γιατί τα χρειάζεσαι και κάποια άλλα επειδή τα επιθυμείς. Πρέπει όμως:.* Το 7,1% δήλωσε πως πρέπει οι επιθυμίες να συμβαδίζουν με τα χρήματα που έχουν, το 32,1% πως πρέπει να ξεχωρίζει κανείς αυτά που πραγματικά χρειάζεται να αγοράσει, το 48,2% επέλεξε και τις δυο παραπάνω επιλογές, ενώ το 12,5% απάντησε πως πρέπει να εκπληρώνει κανείς τις επιθυμίες του.

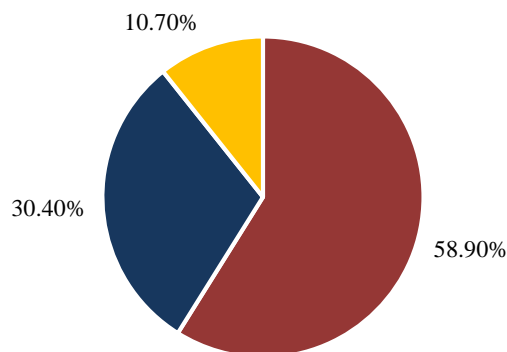
Κάποια πράγματα πρέπει να τα αγοράσεις γιατί τα χρειάζεσαι και κάποια άλλα επειδή τα επιθυμείς. Πρέπει όμως:

Γράφημα 6: Αξιοποίηση χρημάτων

Η ερώτηση 7 ήταν ακόμα μια κρίσεως όπου ρωτούσε τα παιδιά τι σημαίνει η συνετή χρήση των χρημάτων που τους δίνουν οι γονείς τους. Το 58,9% δήλωσε την απάντηση *Αποταμιεύεις το 1/4, επενδύεις το 1/4, με το άλλο 1/4 εκπληρώνεις τις επιθυμίες σου και το τελευταίο 1/4 το μοιράζεσαι με τους πιο αδύναμους συμμαθητές σου*, το 30,4% πως τα μισά χρήματα πάνε σε λιχουδιές και τα άλλα μισά σε παιχνίδια και το 10,7% πως αποταμιεύει όλα τα χρήματα.

Η συνετή χρήση των χρημάτων που σου δίνουν οι γονείς σου σημαίνει ότι:

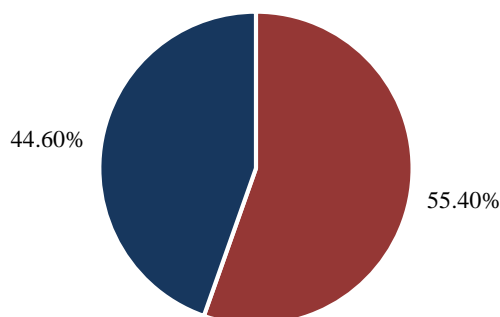

- Αποταμιεύεις το ¼, επενδύεις το ¼, με το άλλο ¼ εκπληρώνεις τις επιθυμίες σου και το τελευταίο ¼ το μοιράζεσαι με τους πιο αδύναμους συμμαθητές σου
- Τα μισά χρήματα πάνε σε λιχουδιές και τα άλλα μισά σε παιχνίδια
- Αποταμιεύω όλα τα χρήματα

Γράφημα 7: Συνετή χρήση των χρημάτων

Στο γράφημα 8 παρουσιάζονται οι απαντήσεις της ερώτησης: *Θα προτιμούσες να σου δώσουν τώρα μια σοκολάτα ή να περιμένεις μια εβδομάδα για να πάρεις 2 σοκολάτες;*. Το 55,4% επέλεξε την απάντηση πως θα προτιμούσε τώρα τη σοκολάτα, ενώ το 44,6% θα περίμενε μια βδομάδα για να έχει δύο σοκολάτες.

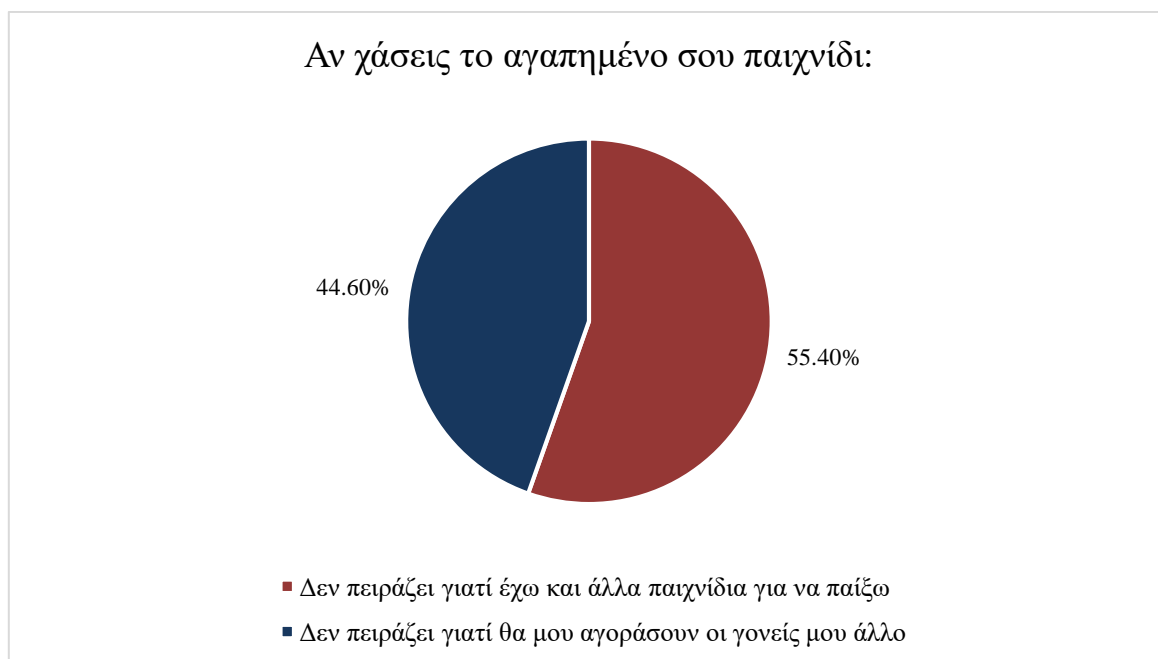
Θα προτιμούσες να σου δώσουν τώρα μια σοκολάτα ή να περιμένεις μια εβδομάδα για να πάρεις 2 σοκολάτες;

- Θα προτιμούσα τώρα τη σοκολάτα
- Θα περίμενα μια βδομάδα για να έχω δυο σοκολάτες

Γράφημα 8: Χρόνος αναμονής για μια σοκολάτα

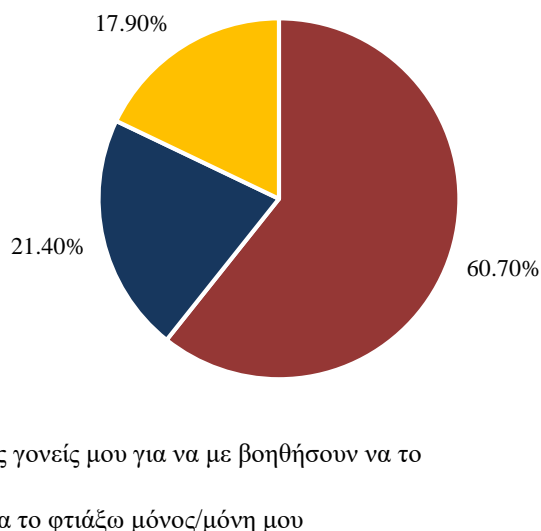
Στη συνέχεια οι συμμετέχοντες κλήθηκαν να απαντήσουν τι θα έκαναν αν έχαναν το αγαπημένο τους παιχνίδι. Έτσι, το 55,4% είπε πως δεν πειράζει γιατί έχει και άλλα παιχνίδια για να παίξει, ενώ το 44,6% είπε πως δεν πειράζει γιατί θα του αγοράσουν άλλο οι γονείς του.

Γράφημα 9: Χάσιμο αγαπημένου παιχνιδιού

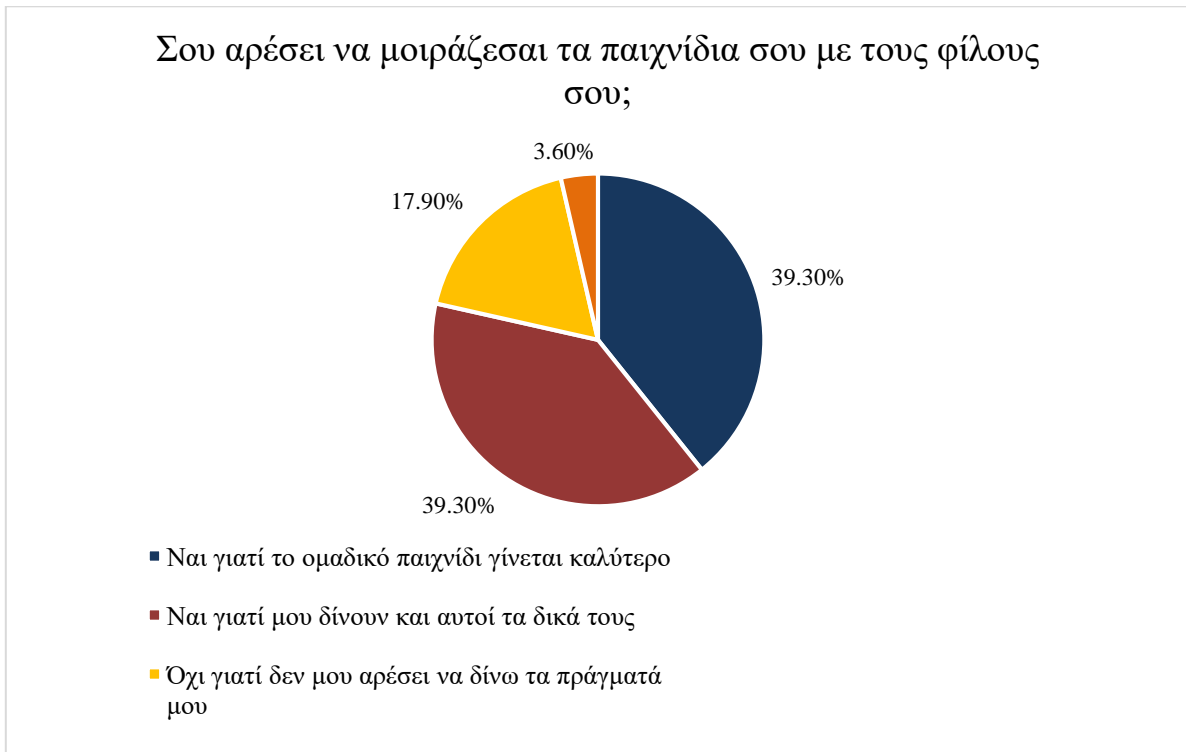
Η επόμενη ερώτηση αφορούσε το τι θα έκαναν τα παιδιά αν τους χαλούσε ένα αντικείμενό τους αγαπημένο όπως ένα παιχνίδι. Το 60,7% των παιδιών το λέει στους γονείς του για να τους βοηθήσουν να το φτιάξουν, το 21,4% προσπαθούν να το φτιάξουν μόνοι τους, ενώ το 17,9% δήλωσε πως δεν πειράζει γιατί θα τους αγοράσουν άλλο οι γονείς τους.

Αν σου χαλάσει ένα δικό σου αντικείμενο όπως ένα παιχνίδι:

Γράφημα 10: Καταστροφή αγαπημένου παιχνιδιού

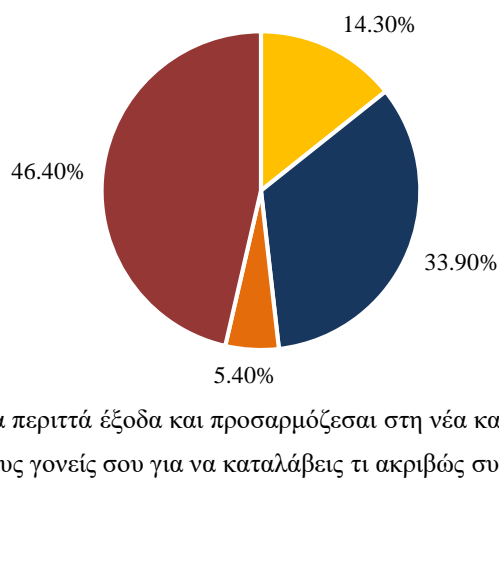
Στο γράφημα 11 τα παιδιά έπρεπε να απαντήσουν αν τους αρέσει να μοιράζονται τα παιχνίδια τους με τους φίλους τους. Το ποσοστό είναι ίδιο στις απαντήσεις *Ναι γιατί το ομαδικό παιχνίδι γίνεται καλύτερο* και *Ναι γιατί μου δίνουν και αυτοί τα δικά τους* (39,3%), το 17,9% δήλωσε πως δεν θέλουν να τα μοιράζονται γιατί δεν τους αρέσει να δίνουν τα πράγματά τους και το 3,6% είπε πως δεν θέλει γιατί ούτε τα άλλα παιδιά τους δίνουν τα δικά τους.

Γράφημα 11: Επιθυμία διαμοιρασμού παιχνιδιών

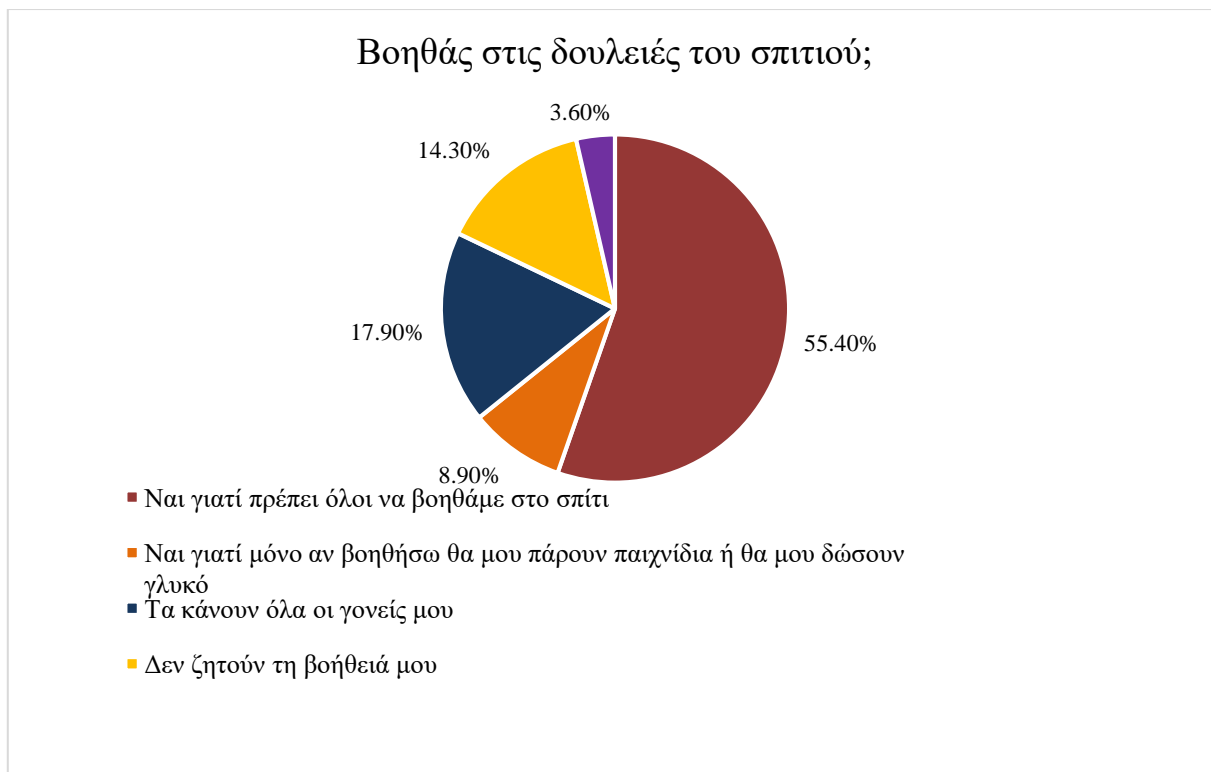
Στη δεύτερη ενότητα του ερωτηματολογίου οι ερωτήσεις στόχευαν στην άντληση πληροφοριών για την οικονομική αντίληψη των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, στο γράφημα 12 παρατίθενται οι απαντήσεις της ερώτησης: *Όταν τα οικονομικά της οικογένειάς σου δεν πάνε πολύ καλά τότε:*. Το 33,9% δήλωσε πως συζητάει με τους γονείς του για να καταλάβει τι συμβαίνει, το 14,3% αποφεύγει τα περιττά έξοδα και προσαρμόζεται στη νέα κατάσταση, οι περισσότεροι (46,4%) σημείωσαν την επιλογή που περιλάμβανε και τις δυο παραπάνω απαντήσεις και μόλις το 5,4% απάντησε πως δεν το αφορά.

Όταν τα οικονομικά της οικογένειάς σου δεν πάνε πολύ καλά τότε:

Γράφημα 12: Οικονομικές δυσκολίες στην οικογένεια

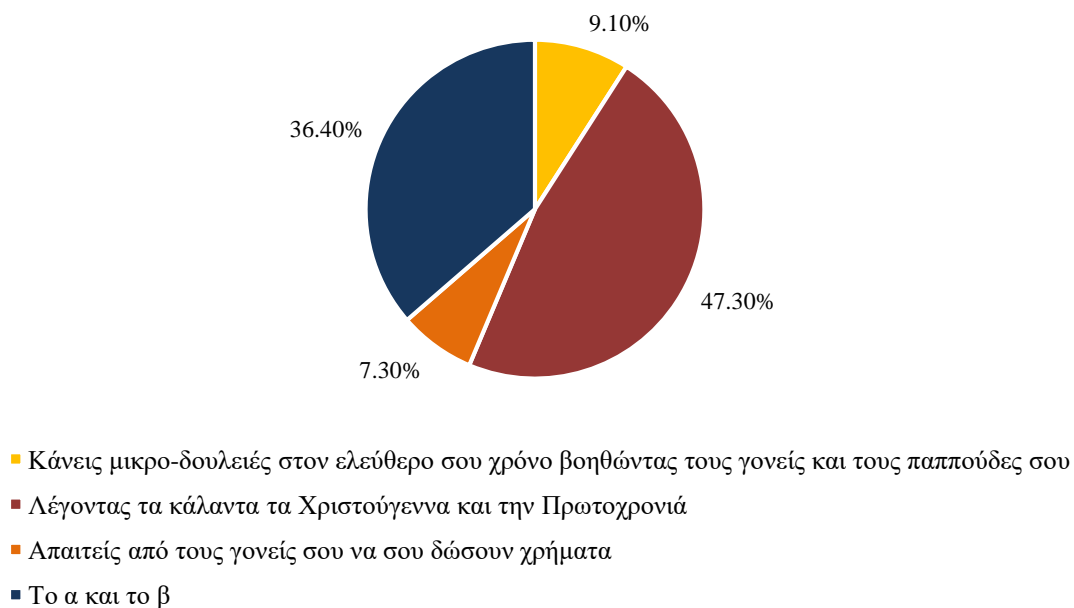
Στην ερώτηση 13 τα παιδιά ερωτήθηκαν αν βοηθούν στις δουλειές του σπιτιού. Παραπάνω από τους μισούς (55,4%) απάντησαν ναι γιατί όλοι πρέπει να βοηθούν στο σπίτι, το 17,9% δήλωσε πως τα κάνουν όλα οι γονείς τους, το 14,3% πως δεν ζητούν τη βοήθειά τους, το 8,9% βοηθάνε γιατί μόνο έτσι παίρνουν παιχνίδια ή γλυκά και το 3,6% δεν βοηθάει γιατί δεν κερδίζει κάτι.

Γράφημα 13: Βοήθεια σε δουλειές του σπιτιού

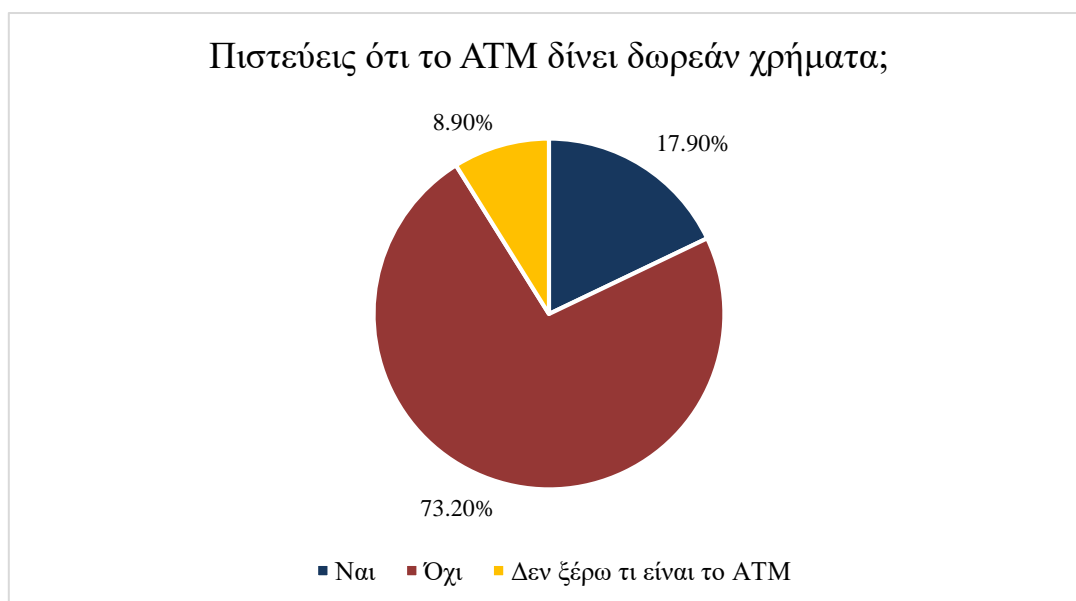
Στη συνέχεια οι συμμετέχοντες έπρεπε να απαντήσουν τι είναι αυτό που κάνουν για να βγάλουν χρήματα. Το 47,3% λέει τα κάλαντα τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά, το 9,1% κάνει μικροδουλειές στον ελεύθερο του χρόνο βοηθώντας τους γονείς και τους παππούδες του, το 36,4% κάνει και τα δυο παραπάνω και τέλος το 7,3% απαιτεί από τους γονείς του χρήματα.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι για να βγάλεις χρήματα. Εσύ:

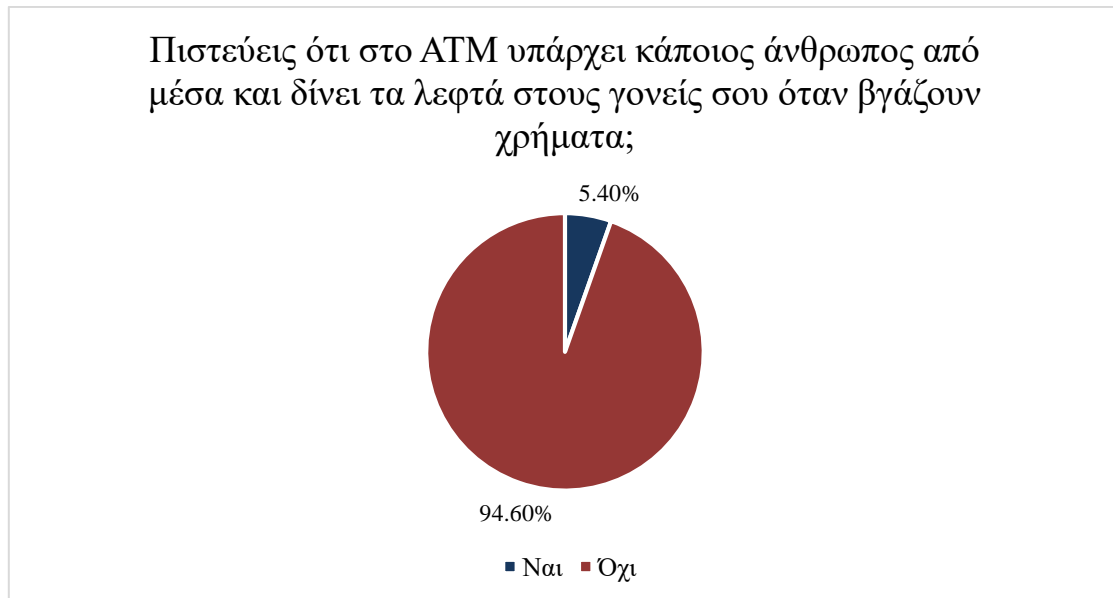
Γράφημα 14: Τρόποι για να βγάλουν χρήματα τα παιδιά

Το επόμενο γράφημα παρουσιάζει τις απαντήσεις της ερώτησης: *Πιστεύεις ότι το ATM δίνει δωρεάν χρήματα;*. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι το 73,2% απάντησε όχι, το 17,9% απάντησε ναι, ενώ το 8,9% δεν ξέρει τι είναι το ATM.

Γράφημα 15: ATM και δωρεάν χρήματα

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε πάλι τα ΑΤΜ αλλά τα παιδιά ρωτήθηκαν αν πιστεύουν ότι υπάρχει κάποιος άνθρωπος από μέσα και δίνει τα λεφτά στους γονείς τους. Το 94,6% δήλωσε όχι και μόλις ένα 5,4% δήλωσε ναι.

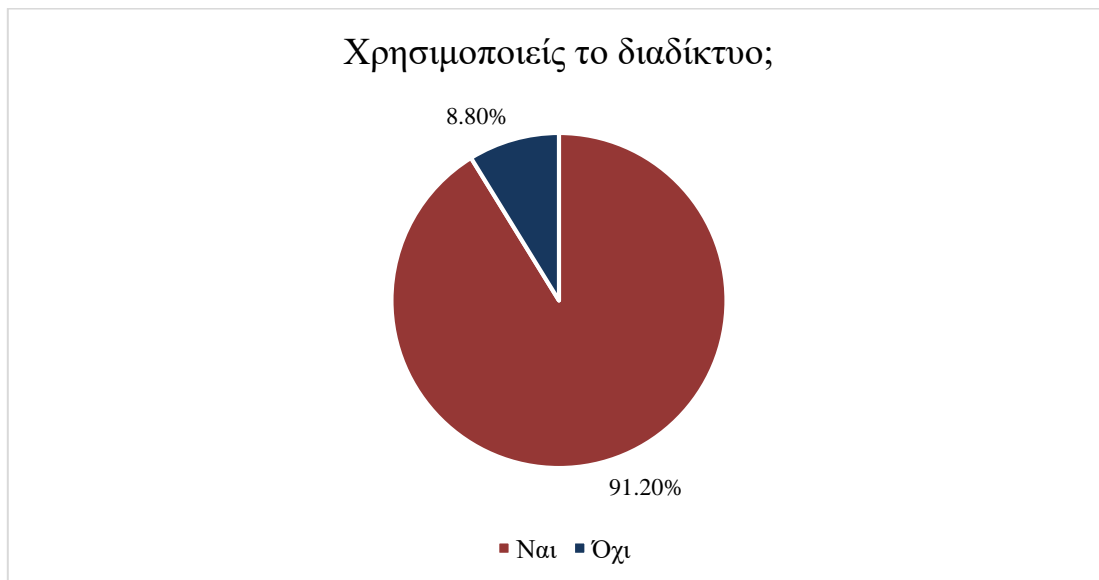
Γράφημα 16: Τρόπος εξαγωγής χρημάτων από ΑΤΜ

Στην τελευταία ερώτηση της ενότητας οι ερωτηθέντες έπρεπε να απαντήσουν αν πιστεύουν πως όταν χρησιμοποιούν μια χρεωστική/πιστωτική κάρτα δεν πληρώνουν αυτά που αγοράζουν. Το 76,8% απάντησε όχι και το 23,2% απάντησε θετικά.

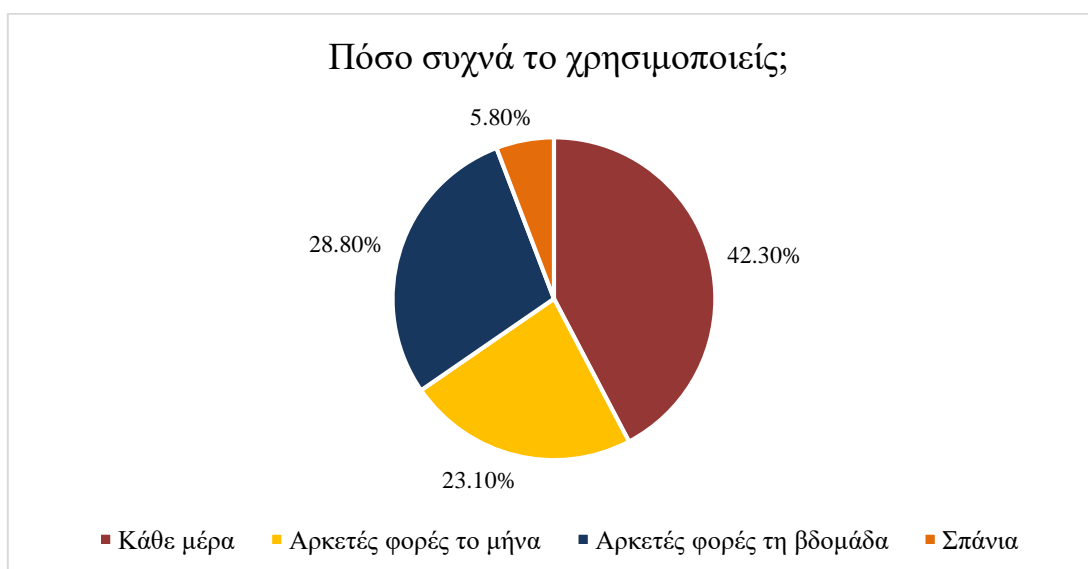
Γράφημα 17: Χρήση χρεωστικής/πιστωτικής κάρτας

Η τρίτη και τελευταία ενότητα του ερωτηματολογίου αφορούσε ερωτήσεις σχετικές με το διαδίκτυο. Στην πρώτη ερώτηση τα παιδιά κλήθηκαν να απαντήσουν αν το χρησιμοποιούν. Η πλειοψηφία απάντησε θετικά (91,2%) και το 8,8% απάντησε αρνητικά.

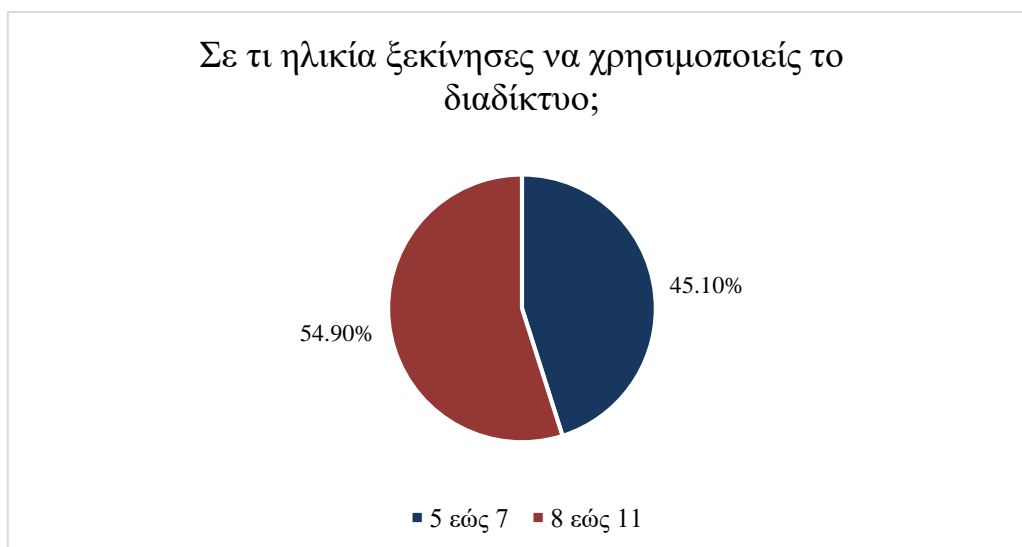
Γράφημα 18: Χρήση διαδικτύου

Στη συνέχεια η ερώτηση ήταν για το πόσο συχνά το χρησιμοποιούν. Το 42,3% απάντησε κάθε μέρα, το 28,8% αρκετές φορές τη βδομάδα, το 23,1% αρκετές φορές το μήνα και το 5,8% σπάνια.

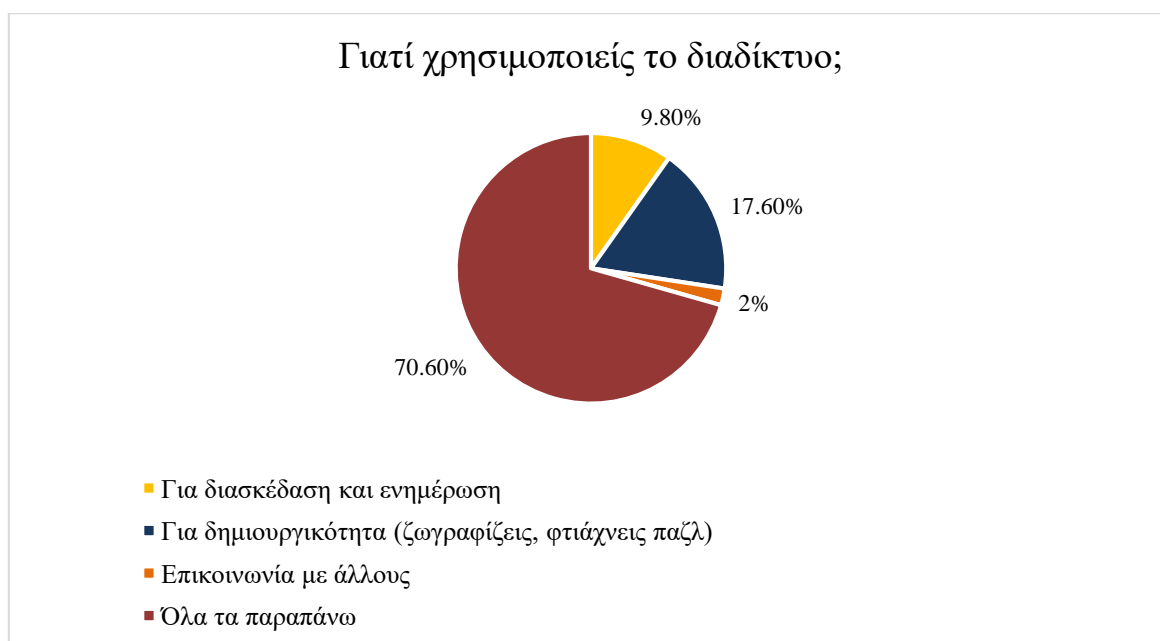
Γράφημα 19: Συχνότητα χρήσης του διαδικτύου

Το γράφημα 20 παρουσιάζει τις ηλικίες των παιδιών όταν ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν το ίντερνετ. Οι περισσότεροι (54,9%) ξεκίνησαν στην ηλικία των 8-11 και το 45,1% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 5-7.

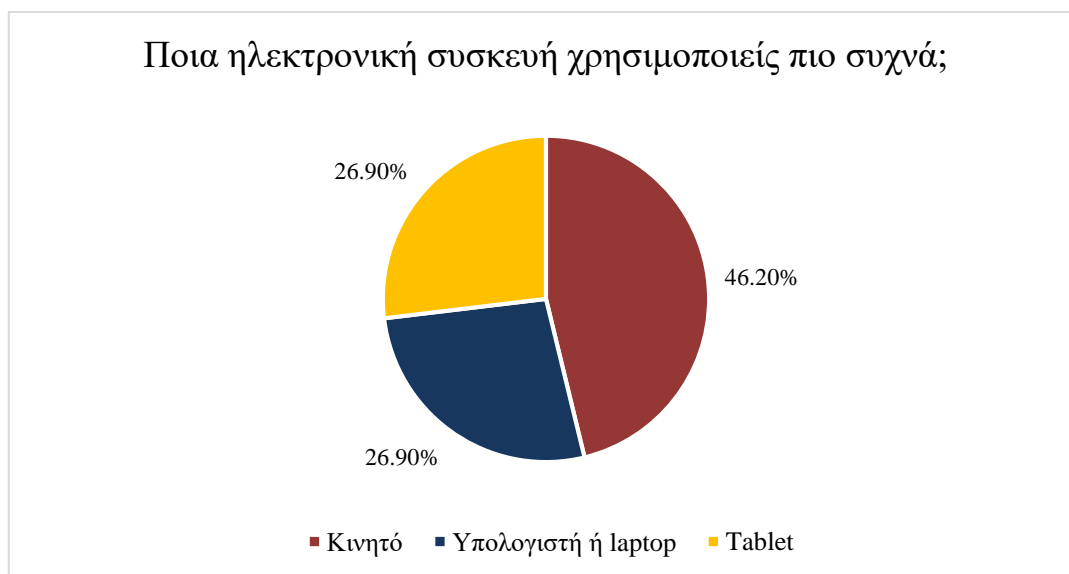
Γράφημα 20: Ηλικία έναρξης χρήσης διαδικτύου

Ακολουθούν τα αποτελέσματα της ερώτησης του γιατί χρησιμοποιούν το διαδίκτυο. Το 17,6% απάντησε για δημιουργικότητα, το 9,8% για διασκέδαση και ενημέρωση, το 2% για επικοινωνία με άλλους και οι περισσότεροι (70,6%) απάντησαν πως το χρησιμοποιούν για όλα τα παραπάνω.

Γράφημα 21: Λόγοι χρήσης διαδικτύου

Η τελευταία ερώτηση της ενότητας και του ερωτηματολογίου αφορούσε την ηλεκτρονική συσκευή που χρησιμοποιούν συχνότερα τα παιδιά. Η πλειοψηφία (46,2%) απάντησε το κινητό, ενώ ο υπολογιστής και το tablet είχαν το ίδιο ποσοστό (26,9%).

Γράφημα 22: Συσκευή που χρησιμοποιείται συχνότερα

Συσχέτιση ερωτήσεων

Στην εν λόγω ενότητα θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα κάποιων συσχετίσεων που πραγματοποιήθηκαν ανάμεσα σε συγκεκριμένες ερωτήσεις.

Η πρώτη συσχέτιση έγινε μεταξύ των ερωτήσεων *Αποταμιεύεις χρήματα;* και *Θα προτιμούσες να σου δώσουν τώρα μια σοκολάτα ή να περιμένεις μια εβδομάδα για να πάρεις 2 σοκολάτες;*. Όπως φαίνεται στον παρακάτω πίνακα, τα παιδιά που απάντησαν θετικά στην ερώτηση της αποταμίευσης, τα περισσότερα θα προτιμούσαν τώρα τη σοκολάτα (24), ενώ τα υπόλοιπα 23 θα περίμεναν μια εβδομάδα για να έχουν δυο σοκολάτες. Ακόμα, οι συμμετέχοντες που απάντησαν αρνητικά στην αποταμίευση, επίσης θα προτιμούσαν τώρα τη σοκολάτα (7).

Αποταμίευση * Σοκολάτα Crosstabulation

		Σοκολάτα		Total	
		Θα προτιμούσα τώρα τη σοκολάτα	Θα περίμενα για να έχω δυο σοκολάτες		
Αποταμίευση	Ναι	Count	24	23	47
		Expected Count	26,0	21,0	47,0
		% within Αποταμίευση	51,1%	48,9%	100,0%
		% within Σοκολάτα	77,4%	92,0%	83,9%
		% of Total	42,9%	41,1%	83,9%
	Όχι	Count	7	2	9
		Expected Count	5,0	4,0	9,0
		% within Αποταμίευση	77,8%	22,2%	100,0%
		% within Σοκολάτα	22,6%	8,0%	16,1%
		% of Total	12,5%	3,6%	16,1%
Total	Count	31	25	56	
	Expected Count	31,0	25,0	56,0	
	% within Αποταμίευση	55,4%	44,6%	100,0%	
	% within Σοκολάτα	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	55,4%	44,6%	100,0%	

Πίνακας 1: Συσχέτιση Αποταμίευση*Σοκολάτα

Η επόμενη συσχέτιση αφορά τις ερωτήσεις *Αν είχες πολλά χρήματα τι θα έκανες με αυτά;* και *Κάποια πράγματα πρέπει να τα αγοράσεις γιατί τα χρειάζεσαι και κάποια άλλα επειδή τα επιθυμείς. Πρέπει όμως:.* Παρατηρεί κανείς πως τα παιδιά που επέλεξαν ότι μερικά θα τα αποταμίευαν, με κάποια θα αγόραζαν παιχνίδια και κάποια θα τα έδιναν σε αυτούς που τα χρειάζονται, διάλεξαν στην επόμενη ερώτηση την επιλογή του α και του β, δηλαδή ότι πρέπει οι επιθυμίες να συμβαδίζουν με τα χρήματα που έχουν και ότι πρέπει να ξεχωρίζουν αυτά που πραγματικά χρειάζεται να αγοράσουν (18).

Πολλά χρήματα * Επιθυμία αγοράς Crosstabulation

		Επιθυμία αγοράς				Total	
		Οι επιθυμίες να συμβαδίζουν με τα χρήματα που έχεις	Να ξεχωρίζεις αυτά που πραγματικά χρειάζεσαι να αγοράσεις	Να εκπληρώνεις τις επιθυμίες σου	Το α και το β		
Πολλά χρήματα	Θα αγοράζα πολλά παιχνίδια	Count	1	6	3	6	16
		Expected Count	1,1	5,1	2,3	7,4	16,0
		% within Πολλά χρήματα	6,3%	37,5%	18,8%	37,5%	100,0%
		% within Επιθυμία αγοράς	25,0%	33,3%	37,5%	23,1%	28,6%
		% of Total	1,8%	10,7%	5,4%	10,7%	28,6%
	Θα τα έδινα στους γονείς μου να τα διαχειριστούν	Count	0	3	1	2	6
		Expected Count	,4	1,9	,9	2,8	6,0
		% within Πολλά χρήματα	0,0%	50,0%	16,7%	33,3%	100,0%
		% within Επιθυμία αγοράς	0,0%	16,7%	12,5%	7,7%	10,7%
		% of Total	0,0%	5,4%	1,8%	3,6%	10,7%
	Μερικά θα τα αποταμίευα, με κάποια από αυτά θα αγοράζα παιχνίδια και κάποια άλλα θα τα έδινα σε όσους τα χρειάζονται	Count	3	9	4	18	34
		Expected Count	2,4	10,9	4,9	15,8	34,0
		% within Πολλά χρήματα	8,8%	26,5%	11,8%	52,9%	100,0%
		% within Επιθυμία αγοράς	75,0%	50,0%	50,0%	69,2%	60,7%
		% of Total	5,4%	16,1%	7,1%	32,1%	60,7%
Total	Count	4	18	8	26	56	
	Expected Count	4,0	18,0	8,0	26,0	56,0	
	% within Πολλά χρήματα	7,1%	32,1%	14,3%	46,4%	100,0%	
	% within Επιθυμία αγοράς	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	7,1%	32,1%	14,3%	46,4%	100,0%	

Πίνακας 2: Συσχέτιση πολλά χρήματα*επιθυμία αγοράς

Οι επόμενες ερωτήσεις στις οποίες πραγματοποιήθηκε η συσχέτιση ήταν αυτές που αφορούσαν τα ATM και τη χρήση χρεωστικής/πιστωτικής κάρτας. Δηλαδή ανάμεσα στη *Πιστεύεις ότι το ATM δίνει δωρεάν χρήματα;* και *Πιστεύεις ότι όταν χρησιμοποιούμε μια χρεωστική/πιστωτική κάρτα δεν πληρώνουμε αυτά που αγοράζουμε;*. Είναι λοιπόν εμφανές πως τα παιδιά που δεν πιστεύουν πως το ATM δίνει δωρεάν χρήματα, απάντησαν επίσης ότι γνωρίζουν πως λειτουργούν οι κάρτες που χρησιμοποιεί κάποιος (36).

ATM δωρεάν χρήματα * Χρήση χρεωστικής/πιστωτικής Crosstabulation

		Χρήση χρεωστικής/πιστωτικής		Total	
		Ναι	Όχι		
ATM δωρεάν χρήματα	Ναι	Count	6	4	10
		Expected Count	2,3	7,7	10,0
		% within ATM δωρεάν χρήματα	60,0%	40,0%	100,0%
		% within Χρήση χρεωστικής/πιστωτικής	46,2%	9,3%	17,9%
		% of Total	10,7%	7,1%	17,9%
	Όχι	Count	5	36	41
		Expected Count	9,5	31,5	41,0
		% within ATM δωρεάν χρήματα	12,2%	87,8%	100,0%
		% within Χρήση χρεωστικής/πιστωτικής	38,5%	83,7%	73,2%
		% of Total	8,9%	64,3%	73,2%
	Δεν ξέρω τι είναι το ATM	Count	2	3	5
		Expected Count	1,2	3,8	5,0
		% within ATM δωρεάν χρήματα	40,0%	60,0%	100,0%
% within Χρήση χρεωστικής/πιστωτικής		15,4%	7,0%	8,9%	
% of Total		3,6%	5,4%	8,9%	
Total	Count	13	43	56	
	Expected Count	13,0	43,0	56,0	
	% within ATM δωρεάν χρήματα	23,2%	76,8%	100,0%	
	% within Χρήση χρεωστικής/πιστωτικής	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	23,2%	76,8%	100,0%	

Πίνακας 3: Συσχέτιση ATM*χρήση χρεωστικής/πιστωτικής

Η τελευταία συσχέτιση που έγινε ήταν στις ερωτήσεις *Αν ναι που αποταμιεύεις τα χρήματά σου; και Χρησιμοποιείς το διαδίκτυο;*. Έτσι, στον πίνακα παρακάτω φαίνεται πως παρόλο που σχεδόν όλα τα παιδιά που απάντησαν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, οι περισσότεροι αποταμιεύουν τα χρήματά τους σε κουμπαρά και όχι σε κάποιο λογαριασμό.

Χώρος αποταμίευσης * Χρήση διαδικτύου Crosstabulation

		Χρήση διαδικτύου		Total	
		Ναι	Όχι		
Χώρος αποταμίευσης	Σε κουμπαρά	Count	25	1	26
		Expected Count	24,4	1,6	26,0
		% within Χώρος αποταμίευσης	96,2%	3,8%	100,0%
		% within Χρήση διαδικτύου	55,6%	33,3%	54,2%
		% of Total	52,1%	2,1%	54,2%
	Σε κοινό λογαριασμό που έχω με τους γονείς μου	Count	10	1	11
		Expected Count	10,3	,7	11,0
		% within Χώρος αποταμίευσης	90,9%	9,1%	100,0%
		% within Χρήση διαδικτύου	22,2%	33,3%	22,9%
		% of Total	20,8%	2,1%	22,9%
	Σε πορτοφόλι	Count	10	1	11
		Expected Count	10,3	,7	11,0
		% within Χώρος αποταμίευσης	90,9%	9,1%	100,0%
		% within Χρήση διαδικτύου	22,2%	33,3%	22,9%
		% of Total	20,8%	2,1%	22,9%
Total	Count	45	3	48	
	Expected Count	45,0	3,0	48,0	
	% within Χώρος αποταμίευσης	93,8%	6,3%	100,0%	
	% within Χρήση διαδικτύου	100,0%	100,0%	100,0%	
	% of Total	93,8%	6,3%	100,0%	

Πίνακας 4: Συσχέτιση χώρου αποταμίευσης*χρήση διαδικτύου

Κεφάλαιο 5^ο: Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τις βιβλιογραφικές αναφορές που μελετήθηκαν και την έρευνα που πραγματοποιήθηκε μέσω του ερωτηματολογίου, προέκυψαν ορισμένα συμπεράσματα σχετικά με την οικονομική αντίληψη των παιδιών, η οποία και μελετάται στην παρούσα εργασία.

Αρχικά να αναφερθεί πως οι έννοιες του χρήματος και της αξίας είναι γενικά δυσνόητες για τα παιδιά που βρίσκονται σε μικρή ηλικία. Για αυτό και θα ήταν καλό να λαμβάνουν όσο πιο νωρίς γίνεται μια σωστή και ολοκληρωμένη χρηματοοικονομική παιδεία, η οποία και μπορεί να επηρεαστεί από πολλούς παράγοντες, όπως είναι η οικογένεια, το σχολείο και οι συνομήλικοί τους. Εξάλλου με αυτό τον τρόπο μπορούν να διαχειριστούν αποτελεσματικότερα τα χρήματά τους και να παίρνουν τις κατάλληλες για αυτά αποφάσεις. Ιδιαίτερα στη σημερινή εποχή της κρίσης καθίσταται απαραίτητο.

Όσον αφορά τη σχέση των παιδιών με το ψηφιακό χρήμα, προκύπτει το συμπέρασμα πως δεν είναι ακόμα τόσο εξοικειωμένα με την ακριβή έννοια του. Παρόλο που τα περισσότερα παιδιά απάντησαν ότι χρησιμοποιούν το διαδίκτυο, οι γνώσεις τους πάνω σε αυτό είναι πολύ περιορισμένες. Ευτυχές είναι το γεγονός πως η πλειοψηφία των ερωτηθέντων γνώριζε πως χρησιμοποιείται μια χρεωστική ή πιστωτική κάρτα, καθώς και ένα ΑΤΜ. Ενώ η χρήση της τεχνολογίας είναι ουσιαστικά επιβεβλημένη στη ζωή τους, η εκμάθησή τους πάνω στις ηλεκτρονικές συναλλαγές και στην ηλεκτρονική αποταμίευση είναι επίσης ελάχιστη. Φυσικά, μεγάλο ρόλο παίζει και η ηλικία στην οποία ένα παιδί ξεκινά να χρησιμοποιεί το διαδίκτυο. Στο ερωτηματολόγιο που μοιράστηκε, οι συμμετέχοντες δήλωσαν πως η ηλικία έναρξης χρήσης ήταν στα 8-11 έτη. Πλέον, υπάρχουν πολλές διαδραστικές πλατφόρμες και ιστοσελίδες όπου μπορούν οι γονείς να μυήσουν τα παιδιά τους στο ψηφιακό χρήμα και στις ηλεκτρονικές συναλλαγές και να τους βοηθήσουν να γίνουν οι έννοιες αυτές πιο κατανοητές.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως είναι μέγιστης σημασίας οι γονείς να μάθουν στα παιδιά την έννοια της αποταμίευσης αλλά και το ότι τα χρήματα αποκτώνται μέσω κάποιας εργασίας και ότι δεν παρέχονται έτσι απλά. Δυστυχώς λόγω πολλών καθημερινών υποχρεώσεων, δεν υπάρχει ο απαραίτητος χρόνος για την σωστή εκμάθηση και μάλιστα δεν είναι λίγες οι φορές που οι γονείς μπορεί να κακομαθαίνουν τα παιδιά τους δίνοντάς τους πράγματα επειδή απλά τους τα ζητάνε. Βέβαια σύμφωνα με τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου το 55,4% των παιδιών βοηθάει στις δουλειές του σπιτιού, αλλά δεν ήταν μικρά τα ποσοστά αυτών που δήλωσαν πως είτε τα κάνουν όλα οι γονείς είτε δεν ζητούν τη βοήθειά τους. Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως σχεδόν όλα τα παιδιά που ερωτήθηκαν αν κάνουν κάποιες μικροδουλειές για να βγάλουν χρήματα απάντησαν πως είτε βοηθούν τους δικούς τους είτε λένε τα κάλαντα τις γιορτινές μέρες. Γεγονός που δείχνει ότι τα περισσότερα έχουν αρχίσει να συνειδητοποιούν σε γενικές γραμμές την αξία του χρήματος και έχουν μνηθεί στις βασικές έννοιες του.

Όσον αφορά την αποταμίευση, μπορεί να εμπνεύσει τα παιδιά να υιοθετήσουν μια σωστή διαχείριση ηθικής των ανθρωπίνων αξιών και θα είναι έτοιμα να αντιμετωπίσουν καλύτερα τις όποιες προκλήσεις προκύψουν στη ζωή τους μετέπειτα. Σε αυτό θα παίζει μεγάλο ρόλο η σωστή διάκριση μεταξύ αναγκών και επιθυμίας. Στη συγκεκριμένη έρευνα που πραγματοποιήθηκε υπήρχε μια ερώτηση που αναφερόταν σε αυτή ακριβώς τη διαφορά. Οι συμμετέχοντες φάνηκε από τις απαντήσεις που έδωσαν να καταλαβαίνουν ποια πράγματα πρέπει να αγοράσουν επειδή τα επιθυμούν και ποια επειδή τα χρειάζονται πραγματικά. Ακόμα, πολλά παιδιά (57,1%) απάντησαν πως αν είχαν πολλά χρήματα θα αποταμίευαν κάποια, με μερικά θα αγόραζαν παιχνίδια και τα υπόλοιπα θα τα έδιναν σε όσους τα χρειάζονται, αλλά δεν ήταν και μικρό το ποσοστό όσων απάντησαν πως απλά θα αγόραζαν πολλά παιχνίδια (28,6%). Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί πως τα παιδιά υιοθετούν τις συμπεριφορές των γονιών τους, ιδιαίτερα στις πολύ μικρές ηλικίες. Για αυτό όταν βλέπουν πως οι γονείς δεν αποταμιεύουν και πως ο τρόπος ζωής τους είναι διαφορετικός, θα ακολουθήσουν και αυτά την ίδια συμπεριφορά και τακτική στη ζωή τους.

Όμως δεν είναι μόνο οι γονείς αυτοί που πρέπει να μνήσουν τα παιδιά στην εκμάθηση μιας ορθολογικής διαχείρισης χρημάτων. Οι φορείς της εκπαίδευσης, όπως είναι το σχολείο, θα ήταν καλό να προωθούν ενεργητικές διαπαιδαγωγήσεις, να ενταχθούν πιο έντονα οι έννοιες της οικονομίας στη διδακτέα ύλη και φυσικά οι δάσκαλοι να βοηθούν στην εξάλειψη τυχόν ταξικών διαφορών ανάμεσα στα παιδιά μιας τάξης.

Καταληκτικά, είναι κατανοητό πως οι οικονομικές έννοιες φαίνονται στα παιδιά δυσνόητες, ειδικά σε αυτά που βρίσκονται σε μικρές ηλικίες. Για αυτό και πρέπει ανάλογα με την ηλικία να υπάρξει και ο σωστός τρόπος διαπαιδαγωγής τους. Όταν είναι 3-4 ετών, μπορούν οι γονείς να εξηγήσουν με απλά λόγια τι σημαίνει αποταμίευση και πως για να έχει κάποιος χρήματα θα πρέπει να δουλεύει. Στην ηλικιακή ομάδα των 5-6 ετών, τα παιδιά είναι σε θέση να κατανοήσουν την έννοια ανταλλαγής, δηλαδή να εξοικειωθεί με τα ποσά και το τι συνεπάγεται η αγορά κάποιου αγαθού ή υπηρεσίας. Τέλος, όσον αφορά τα παιδιά που είναι μεγαλύτερα των 6 χρόνων, μπορούν να μνηθούν στην αποταμίευση (παίρνοντας κάποιον κουμπαρά ή ανοίγοντας με τους γονείς τους ένα λογαριασμό σε τράπεζα), αλλά και στο πως ακριβώς λειτουργούν οι πιστωτικές και οι χρεωστικές κάρτες.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- ✓ Βασιλείου, Δ., Ηρειώτης, Ν. (2015), *Χρηματοοικονομική Διοίκηση: Θεωρία και Πρακτική*, Rosili Αθήνα

Ξένη

- ✓ Berti A. E. and Bombi A. S. (1981), *The development of the concept of money and its value: A longitudinal study*, *Child Dev*
- ✓ Edwards, R., Allen, M. W., & Hayhoe, C. R. (2007), *Financial attitudes and family communication about students' finances: The role of sex differences*, *Communication Reports*
- ✓ Furnham A. and Cleare A. (1988), *School children's conceptions of economics: prices, wages, investments and strikes*, *Journal of Economic Psychology*
- ✓ Huston, S. J. (2010), *Measuring financial literacy*, *The Journal of Consumer Affairs*
- ✓ Ibrahim, D., Harun, R., and Isa, Z. M. (2009), *A study on financial literacy of Malaysian degree students*, *Cross cultural Communication*
- ✓ Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M. (2016), *Διεθνής Οικονομική: Θεωρία και πολιτική 4^η βελτιωμένη έκδοση*, Κριτική Αθήνα
- ✓ Lucey, T. & Diane, G. (2008), *Short Changed: The importance of facilitating equitable financial education in urban society*, *Education and Urban Society*
- ✓ Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2011), *Financial literacy and retirement planning in the United States*, *Journal of Pension Economics and Finance*
- ✓ McConnell, C. (2016), *Εισαγωγή στην οικονομική επιστήμη: θεωρία και εφαρμογές*, Rosili Αθήνα

- ✓ Organisation for Economic Co-Operation and Development OECD (2013), *Financial literacy and inclusion: Results of OECD/INFE survey across countries and by gender*, OECD Centre, Paris France.
- ✓ Piaget, J. (1930), *The child's conception of physical causality*, New York: Harcourt Brace
- ✓ Potrich, L., Cortimiglia, Mn & De Medeiros (2019), *A systematic literature review on firm-level proactive environmental management*, Journal of Environmental Management
- ✓ Robb, C. A., Babiarz, P., & Woodyard, A. (2012), *The demand for financial professionals' advice: the role of financial knowledge, satisfaction, and confidence*, Financial Services Review
- ✓ Schuessler K. and Strauss A. (1950), *A study of concept learning by scale analysis*, American Sociological Review
- ✓ Sewell Martin (2007), *Behavioral Finance*
- ✓ Storm, L., Porter, B. & Macaulay, F. (2010), *Emerging Guidelines for Linking Youth with Financial Services*, Enterprise Development and Microfinance
- ✓ Strauss A. (1952), *The Development and Transformation of Monetary Meanings in the Child*, American Sociological Review
- ✓ Valcke, M., Bontea, S., de Wevera, B., & Rotsa, I. (2010), *Internet parenting styles and the impact on internet use of primary school children*, Computers & Education
- ✓ World Bank (2009), *The Case for Financial Literacy in Developing Countries*, Washington: World Bank, DFID and OECD

Ηλεκτρονικές πηγές

- ✓ <https://www.scribd.com/doc/25914700/Plastic-Money#scribd>

- ✓ <https://freesunday.gr/oikonomia/item/24133-ragdaia-ayxhsh-sth-chrhsh-plastikoy-chrhmatos>
- ✓ <https://psychiki-ygeia.gr/ethismos-internet/>
- ✓ <https://core.ac.uk/download/pdf/159629895.pdf>
- ✓ <https://www.forestersfriendlysociety.co.uk/teaching-your-child-about-finance-with-digital-pocket-money/>
- ✓ <https://www.fatherly.com/parenting/teaching-kids-value-money-cashless-world/>
- ✓ <https://phys.org/news/2018-11-pocket-money-apps-aim-kids.html>
- ✓ <https://www.gfli.gr/>
- ✓ https://www.uv.es/~fores/programa/becker_children.html
- ✓ <https://www.paidiatros.com/prolipsi/oikogeneia/xrimata-paidia-efivoi-symvoules-goneis>
- ✓ https://economytoday.sigmalive.com/oikonomia/kypros/27531_hrimatooikonomiki-paideia-i-prolipsi-einai-i-kalyteri-therapeia
- ✓ <https://coinmarketcap.com/el/currencies/ethereum/>
- ✓ <https://www.paidorama.com/paidi-kai-i-shesi-toy-me-ta-hrimata>
- ✓ <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/461513>
- ✓ <https://www.bt.com.au/personal/your-finances/manage-personal-finance/teaching-kids-about-money-in-a-digital-world.html>
- ✓ <https://eclass.upatras.gr/modules/document/file.php/PN1565/%CE%91%CE%9D%CE%9F%CE%99%CE%A7%CE%A4%CE%91%20%CE%91%CE%9A%CE%91%CE%94%CE%97>

[%CE%9C%CE%91%CE%99%CE%9A%CE%91%20%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%91-%CE%94%CE%99%CE%91%CE%A6%CE%91%CE%9D%CE%95%CE%99%CE%95%CE%A3%20%CE%9C%CE%91%CE%98%CE%97%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%9F%CE%A3/02.%20%CE%97%20%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1%20%CF%84%CE%BF%CF%85%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%20%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7.pdf](#)

- ✓ <https://blogs.e-me.edu.gr/amoustog/2020/04/04/%CF%84%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%B9%CE%B5%CF%80%CE%B5%CE%BE%CE%B7%CE%B3%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%83-%CF%84%CE%B7%CF%83-%CE%B5%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CE%B9%CE%B1%CF%83-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%87%CF%81%CE%B7/>

Παράρτημα ερωτηματολογίου

Ερωτηματολόγιο για τη χρηματοοικονομική αντίληψη των παιδιών

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΑ
Μεταπτυχιακό πρόγραμμα Tourism Management

Η παρούσα έρευνα διεξάγεται στο πλαίσιο των ερευνητικών αναγκών της διπλωματικής εργασίας με θέμα: " Πως αντιλαμβάνονται τα παιδιά το χρήμα". Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου διαρκεί περίπου 10 λεπτά, είναι ανώνυμη και οι απαντήσεις είναι εμπιστευτικές και θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη διάθεση του χρόνου σας,

Ειρήνη Κοσμαδάκη

Υπό την επίβλεψη του καθηγητή Νικόλαου Φίλιππα

1. Ποιο είναι το φύλο σου;

- Αγόρι
 Κορίτσι

2. Σε ποια περιοχή μένεις;

Αποταμίευση

3. Αποταμιεύεις χρήματα;

- Ναι
 Όχι

4. Αν ναι που αποταμιεύεις τα χρήματά σου;

- Σε έναν κουμπαρά
- Σε ένα βάζο
- Σε κοινό λογαριασμό που έχω με τους γονείς μου
- Σε ένα πορτοφόλι

5. Αν είχες πολλά χρήματα τι θα έκανες με αυτά;

- Θα αγόραζα πολλά παιχνίδια
- Θα τα έδινα στους γονείς μου να τα διαχειριστούν
- Μερικά θα τα αποταμίευα, με κάποια από αυτά θα αγόραζα παιχνίδια και κάποια άλλα θα τα έδινα σε όσους τα χρειάζονται
- Άλλο: _____

6. Κάποια πράγματα πρέπει να τα αγοράσεις γιατί τα χρειάζεσαι και κάποια άλλα επειδή τα επιθυμείς. Πρέπει όμως:

- Οι επιθυμίες να συμβαδίζουν με τα χρήματα που έχεις
- Να ξεχωρίζεις αυτά που πραγματικά χρειάζεσαι να αγοράσεις
- Να εκπληρώνεις τις επιθυμίες σου
- Το α και το β

7. Η συνετή χρήση των χρημάτων που σου δίνουν οι γονείς σου σημαίνει ότι:

- Τα μισά χρήματα πάνε σε λιχουδιές και τα άλλα μισά σε παιχνίδια
- Αποταμιεύεις όλα τα χρήματα
- Αποταμιεύεις το $\frac{1}{4}$, επενδύεις το $\frac{1}{4}$, με το άλλο $\frac{1}{4}$ εκπληρώνεις τις επιθυμίες σου και το τελευταίο $\frac{1}{4}$ το μοιράζεσαι με τους πιο αδύναμους συμμαθητές σου

8. Θα προτιμούσες να σου δώσουν τώρα μια σοκολάτα ή να περιμένεις μια εβδομάδα για να πάρεις 2 σοκολάτες;

- Θα προτιμούσα τώρα τη σοκολάτα
- Θα περίμενα μια εβδομάδα για να έχω δυο σοκολάτες

9. Αν χάσεις το αγαπημένο σου παιχνίδι:

- Θα μου αγοράσουν οι γονείς μου άλλο
- Δεν με πειράζει γιατί έχω και άλλα παιχνίδια να παίξω

10. Αν σου χαλάσει ένα δικό σου αντικείμενο όπως ένα παιχνίδι:

- Το λέω στους γονείς μου για να με βοηθήσουν να το φτιάξω
- Προσπαθώ να το φτιάξω μόνος/μόνη μου
- Θα μου αγοράσουν οι γονείς μου άλλο

11. Σου αρέσει να μοιράζεσαι τα παιχνίδια σου με τους φίλους σου;

- Ναι γιατί το ομαδικό παιχνίδι είναι καλύτερο
- Ναι γιατί μου δίνουν και αυτοί τα δικά τους
- Όχι γιατί δεν μου αρέσει να δίνω τα πράγματά μου
- Όχι γιατί δεν μου δίνουν τα δικά τους

Αντίληψη των χρημάτων

12. Όταν τα οικονομικά της οικογένειάς σου δεν πάνε πολύ καλά τότε:

- Αποφεύγεις τα περιττά έξοδα και προσαρμόζεσαι στη νέα κατάσταση
- Συζητάς με τους γονείς σου για να καταλάβεις τι ακριβώς συμβαίνει
- Δεν με αφορά
- Το α και το β

13. Βοηθάς στις δουλειές του σπιτιού;

- Ναι γιατί πρέπει όλοι να βοηθάμε στο σπίτι
- Ναι γιατί μόνο αν βοηθήσω θα μου πάρουν παιχνίδια ή θα μου δώσουν γλυκό
- Τα κάνουν όλα οι γονείς μου
- Δεν ζητούν τη βοήθειά μου
- Όχι γιατί δεν κερδίζω κάτι

14. Υπάρχουν διάφοροι τρόποι για να βγάλεις χρήματα. Εσύ:

- Κάνεις μικρο-δουλειές στον ελεύθερο σου χρόνο βοηθώντας τους γονείς και τους παππούδες σου
- Λέγοντας τα κάλαντα τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά
- Απαιτείς από τους γονείς σου να σου δώσουν χρήματα
- Το α και το β

15. Πιστεύεις ότι το ATM δίνει δωρεάν χρήματα;

- Ναι
- Όχι
- Δεν ξέρω τι είναι το ATM

16. Πιστεύεις ότι στο ATM υπάρχει κάποιος άνθρωπος από μέσα και δίνει τα λεφτά στους γονείς σου όταν βγάλουν χρήματα;

- Ναι
- Όχι

17. Πιστεύεις ότι όταν χρησιμοποιούμε μια χρεωστική/πιστωτική κάρτα δεν πληρώνουμε αυτά που αγοράζουμε;

- Ναι
- Όχι

18. Χρησιμοποιείς το διαδίκτυο;

Ναι

Όχι

19. Πόσο συχνά το χρησιμοποιείς;

Σπάνια

Αρκετές φορές το μήνα

Αρκετές φορές την εβδομάδα

Κάθε μέρα

20. Σε τι ηλικία ξεκίνησες να χρησιμοποιείς το διαδίκτυο;

5-7

8-11

21. Γιατί χρησιμοποιείς το διαδίκτυο;

Για διασκέδαση και ενημέρωση

Για δημιουργικότητα (ζωγραφίζεις, φτιάχνεις παζλ)

Επικοινωνία με άλλους

Όλα τα παραπάνω

22. Ποια ηλεκτρονική συσκευή χρησιμοποιείς πιο συχνά;

Κινητό

Tablet

Υπολογιστή ή laptop